

Araştırma Makalesi

Başvuru: 07.08.2023

Kabul: 19.09.2023

Atıf: Güngör, Feyza Şule. "Lacan'ın Arzu Etiği ve Ontik Kaybın Ontolojik Bir Arayışa Dönüşmesi," *Temaşa Felsefe Dergisi* sayı: 20 (Aralık 2023): 101-121. <https://doi.org/10.55256/temasa.1339207>

Lacan'ın Arzu Etiği ve Ontik Kaybın Ontolojik Bir Arayışa Dönüşmesi

Feyza Şule Güngör¹

ORCID: 0000-0001-6191-8462

DOI: 10.55256/TEMASA.1339207

Öz

Lacan'ın psikanaliz etiği, insanın en derinindeki arzusuyla ilişkisini iyi ve kötü belirleniminde temel bir faktör olarak değerlendirmesi nedeniyle sıklıkla arzu etiği olarak nitelendirilir. Arzu etiği, geleneksel etik teorilerinin fayda, çıkar, ilgi, mutluluk, erdem ve ödeve atfettiği rolü arzuya atfederek bu teorilere radikal bir alternatif sunar. Lacan, bilinçdışı arzularımızı tamamen görmezden gelen tüm bu yüksek amaçların insanın kendi arzusuna ihanetini olumladığını savunur ve bilinçdışını/arzu etik ilke olarak gören Freud'un teşebbüsünü takip ederek etik ile pathos (tutku) arasındaki bağlantıyı yeniden keşfetmeye çalışır. Bilinçdışıyla bağlantıda yetkinleşmeyi önceleyen bu yeni etik alan, ahlaki kurallar formüle ederek iradeyi güçlendirmeyi ya da iyi yaşam formülleri sunmayı hedeflemez. Lacancı arzu etiği, insan eylemlerinin çekirdeği olan ancak anlaşılmaz ve ele geçirilemez bir karaktere sahip arzunun kökenlerini keşfederek, insan yaşamının ve karakterinin doğasını neyin oluşturduğuna dair geniş bir anlayışla ilgilidir. Bu bağlamda çalışmamızın amacı, bedenlerimiz, dilimiz ve kendimiz ile ilişkiyi önceleyen bambaşka bir söylemi ihtiva eden arzu etiğinin temeli olan "İçindeki arzuya uygun davrandın mı?" sorusunun varoluşsal karşılığını takip etmektir. Bu amaca bağlı olarak, öncelikle bilinçdışının erdem ve ödev etiğindeki konumunu tartışacak ve Lacan'da hep bir kayıp duygusuyla karakterize olan arzunun ontolojik bir arayışa dönüşmesini değerlendireceğiz. Bu arayışta arzunun gündelik hayattaki görünümüleri, öznenin arzusuna neden ve nasıl ihanet etmiş olacağı ve en önemlisi de Lacan'ın etik düsturu olan "Arzuna sahip çık!" motusunun psiko-felsefi açılımları da temel izlegimiz olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Lacan, Arzu, Etik, Bilinçdışı, Psikanaliz.

Lacan's Ethics of Desire and the Transformation of Ontic Loss into an Ontological Search

Abstract

Lacan's ethics of psychoanalysis are often characterized as an ethics of desire since he regards the relation of man to his deepest desire as a fundamental factor in determining good and evil. The ethics of desire offers a radical alternative to these theories by attributing to desire the role that traditional ethical theories ascribe to utility, interest, care, eudaimonia, virtue, and duty. Lacan argues that all these higher goals, which completely overlook our unconscious desires, affirm the betrayal of one's own desire and try to rediscover the correlation between ethics and pathos, by following the attempt of Freud, who regards the unconscious/desire as the ethical principle. This new ethical field, which prioritizes enabling in connection with the unconscious, does not intend to improve willpower by formulating moral principles or does not offer formulas for the good life. Lacanian ethics of desire is concerned with a broad understanding of what constitutes the nature of human life and character, discovering the origins of desire, which is the core of human actions but of an impenetrable and elusive character. In this context, the aim of our study is to follow the ontic answer to the question, "Have you acted in accordance with your inner desire" which is the basis of the ethics of desire which includes a completely different discourse that prioritizes the relationship with our bodies, language and ourselves. Therefore we will first discuss the position of the unconscious in virtue and duty ethics and evaluate the transformation of desire, which is always characterized by a sense of loss in Lacan, into an ontological search. In this search, our main theme will be why and how the appearances of desire in daily life will betray the desire of the subject, and most importantly, the psycho-philosophical expansions of Lacan's ethical motto, "Own Your Desire!"

Keywords: Lacan, Desire, Ethics, Unconscious, Psychoanalysis.

¹ Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Felsefe Bölümü. fgungor@erbakan.edu.tr

Giriş

Jacques Lacan'ın psikanaliz etiği ya da zaman zaman arzu etiği olarak adlandırılan etik kavrayışı, “En derinindeki arzuna uygun davrandın mı?” şeklindeki ünlü arzu sorusunu temel alır. Arzunun ele geçirilemeyen, kavranamayan ve hep bir kayıp şeklinde beliren doğası, Lacan'da bir tür başlangıç noktası özelliği arz eder. Lacancı analiz arzunun bilinçdışı doğasını öne çıkararak, onu geleneksel yönelimlerde kendi yerine geçen ihtiyaç, çıkar, erdem, mutluluk ve ödev gibi dışsal faktörlerden ayırmaya odaklanır.

Psikanaliz etiğinin kalbi olan arzunun karakteristiğini serimlemeye çalışırken öncelikle onun ne olduğunu değil ne olmadığını değerlendirmeye odaklanmak, arzunun doğasına uygun bir yaklaşım olacaktır. Arzu etiği bir niyet ya da irade etiği değildir; bilinçdışı, iradenin zayıflığı ya da başarısızlığı olmadığı için arzu etiği de bilinçdışını kontrol etmede bir irade kullanma tekniğine indirgenemez. Arzu etiğinin temel ihtiyaçlarımızın karşılanması için sosyal düzenlemelerin ayarlanması gibi bir fonksiyonu yoktur; kaldı ki arzumuzdaki huzursuzluğu ortadan kaldıracabilecek bir sosyal düzenleme de tabiatı gereği söz konusu olamaz. Freud'dan kaynağını alan özne kuramına bağlı bu etik kavrayış, bir kuram olmasına rağmen hiçbir ahlaki formüle etmez; bizi ahlaki özneler, erdemli insanlar ya da ödevlere uyan itaatkâr özneler yaparak iyi yaşamın doğasını ortaya çıkarmayı hedeflemez.² Bilinçdışıyla temasta yetkinleşmeyi hedefleyen bu yeni etik alan, genel akıl sağlığı normları uyarınca davranışları düzeltmeye yönelik teknikler sunan bir genel yöntem de değildir.

Lacancı arzu etiği, insan eylemlerinin çekirdeği olan arzunun kökenlerini keşfederek, insan yaşamının ve karakterinin doğasını neyin oluşturduğuna dair geniş bir anlayışla ilgilidir. Psikanaliz etiğinde merkeze alınan arzu hakkında konuşmanın riskli boyutu ise insanın en mahrem, en subjektif boyutunu konuşmaya ve onu bir kuram içinde değerlendirmeye başladığınız anda kaçan ve mantığın ve dilin dışına taşan bir yönünün olmasıdır. Lacan da özellikle bu yönü nedeniyle arzunun bir kurama girmeye direnen boyutuna önem atfeder.³ Bir kuramcı olarak Lacan önündeki okyanusun akışını yakalayacak bir mantığı arar; bir taraftan bu erişilemez alanın mantığını anlamak veya kurmak için çabalarırken diğer taraftan arzulayan bilinçdışının bu mantığı tamamen aşmasına odaklanır.

Arzunun doğasını anlama ve kişinin öncelikle başkalarıyla değil kendi arzusuyla ilişkisini yönetebilmesi, arzu etiğinin çekirdeğidir. Bu açıdan geleneksel etik tartışmalarından birkaç bakımdan ayrılır. Etik konusundaki klasik felsefi yaklaşımlar, mutluluk arayışı, aklın kullanımı, yaşam hedefleri, faydacılık gibi kişinin başkalarıyla ilişkisini düzenleyecek bir çerçeve oluşturma/sunma temelinden hareket eder. Erdem etiğinde etik kurallar, erdem ve amaçladığı daha büyük idealler etrafında şekillenmekteydi; Kant ise ödevi tüm pathostan, ampirik tüm dışsallıklardan soyutlayarak İyiyi en yüksek sorumlulukla ilişkilendirmişti.⁴ Lacan ise Freud'dan sonra, tüm bu yüksek amaçların, ya gizlenmiş bilinçdışı güdülerin rasyonelizasyonlarını temsil ettiği için ya da sadece psikolojik olarak gerçekçi olmadığı için şüpheli hale geldiğini ileri sürer. Buradaki Freudcu kopuş Lacan için önemli bir konumu temsil eder ve arzuyu etik ilke olarak gören, etik ile pathos arasındaki bağlantıyı yeniden keşfetme arzusunda olan Freud'un teşebbüsünü üçüncü bir etik devrim olarak değerlendirir.

² Johny Rajchman, “Lacan and the Ethics of Modernity,” *Representations* sayı: 15 (1986): 43, 47.

³ Malcolm Bowie, *Lacan*, çev. V. Pekel Şener. (Ankara: Dost Yayınları, 2007), 9.

⁴ Immanuel Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. İonna Kuçuradi, Ülker Gökberk ve Füsün Akatlı. (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1999), 29, 80, 83.

Bu çalışma ile biz de bedenlerimiz, dilimiz ve kendimiz ile ilişkiyi önceleyen bambaşka bir söylemi ihtiva eden arzu etiğinin “İçindeki arzuya uygun davrandın mı?” sorusunun varoluşsal karşılığını takip etmeye çalışacağız. Bu amaç doğrultusunda öncelikle bilinçdışının erdem ve ödev etiğindeki konumunu tartışacak ve Lacan'da hep bir kayıp duygusuyla karakterize olan arzunun ontolojik bir arayışa dönüşmesini değerlendireceğiz. Bu arayışta arzunun gündelik hayattaki görünüşleri, öznenin arzusuna neden ve nasıl ihanet etmiş olacağı ve en önemlisi de Lacan'ın etik düsturu olan “Arzuna sahip çık!” mottosunun psiko-felsefi açılımları da temel izlegimiz olacaktır.

1. Lacan Perspektifinden Aristoteles'in Erdem Etiği

Lacan, etik kavrayışına arzunun bir etik gereklilik olarak işlenmesine yabancı olan geleneksel etik teorilerle ve özellikle Aristoteles'in erdem etiğiyle bir hesaplaşmayla giriş yapar; temel hareket noktası hem bize en yakın hem de yasaklanmış olan arzunun etiğin ana mevzusu olması gerekirken ondan soyutlanmaya çalışılmasıdır. Lacan'ın etiğin temeline yerleştirdiği arzu sorununa odaklanması, öncelikle Aristotelesçi kendi içinde eksiksiz, en yüksek iyiye dayanan mutluluk anlayışının psikolojik açıdan yapısökümüne dayanır. Lacan, Aristoteles'in argümanını açıkça sorunlu görür.⁵ Psikanaliz etiği arzuyu, Aristoteles'in öngöremeyeceği şekillerde insan davranışı değerlendirmelerinde hesaba katılması gereken karmaşık, büyük ölçüde bilinçsiz bir güç olarak değerlendirir. İyi bir yaşamın nihai amacına sıradan bir öznenin ulaşabilmesi fikri, bu nihai amacın keyfiyeti konusunda psikanalitik bir sorgulamaya açılır. Mutlak mutluluk esrarengiz bir içeriğe sahip, asla gerçekleştirilemeyecek metaforik bir totoloji olarak kabul edilir ve Lacan eksikliğe dayalı insan arzusunun daimî bir erteleme içinde olan, imkânsız ve tatmin edilemez boyutuna odaklanır.⁶

Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik*'inde etiğin amacı, erdemin eyleme dönüşmesi ve söylem içerisinde belirlenen İyi ile bağdaşır biçimde edimde bulunabilme yatkınlığının bireylerce kazanılmasıdır. Bu kazanımla davranışlardaki sapkınlıkların ya da ahlaki bozuklukların üstesinden gelinebilmesi mümkündür. Sapkınlık etik dışı anormal bir eylemden ya da kötü eğitimden kaynaklandığı için, erdem iyi bir eğitim sayesinde ve şehrin yasa koyucu iyi insanların takip etmekle kazanılabilir. Burada haz ve acı, iyi ve kötü eylemle ilişkilendirilmektedir.⁷ Lacan, Aristoteles'in erdemlerinin yöneldiği istek ve ihtiyaçlarımızı psikanalizin arzusundan ayırır. Arzularımız toplumsal hayatın idamesi için formüle edebileceğimiz ihtiyaçlarımızdan farklıdır.

Lacan, Aristotelesçi “erdemli insan” olarak yüceltilen insanın kendi arzularından korkan sıradan insandan başka bir şey olamayacağını iddia eder. Arzularından kaçan insan korkaktır çünkü arzusuyla yüz yüze gelmeye cesaret edemeyerek ona ihanet etmiş ve kendinden kaçarak *ortalama*'ya sığınmıştır. İnsanın doğasını kötülüğe ve ahlaksızlığa yatkın olarak gören Hıristiyanlık da bu doğayı aşmak için arzularından taviz verme ve ahlaki olmayı eşleştirmiştir. Freud ve Lacan açısından psişik gerçekliğe şiddetle karşı çıkan Hıristiyan yasa tuhaf ve anlaşılmazdır. “Komşunu kendin gibi sev!” emrinde olduğu gibi imkânsız ve anlaşılmaz emirlerle uygarlığı bir arada tutma teşebbüsleri insan doğasını yadsımaktadır. İnsan komşusunu kendisi gibi sevmeyiz çünkü insan hayvanının içgüdüsel saldırganlığı buna izin vermez. Beni sevmeyen hatta bana düşman olan birini sevme zorunluluğu, sevginin tabiatını yadsımaktır. Koşulsuz sevmenin kendisi imkansızdır, komşu ya

⁵ Jacques Lacan, *The Seminar of Jacques Lacan: The Ethics of Psychoanalysis (Vol. Book VII)*, çev. Dennis Porter. (New York: Tavistock/Routledge, 1992), 314-315.

⁶ Jacques Lacan, *Yine/Hala*, çev. Murat Erşen. (İstanbul: Metis Yayınları, 2020), 10.

⁷ Bkz. Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür. (Ankara: Bilgesu Yayınları, 2011).

da tanınmayan kişiler potansiyel destekçi ya da cinsel nesne değilse, özne onları bir tehlike olarak algılar. Aşılama, acı verme, hatta zarar geleceğini hissettiğinde öldürme dürtüsü kaçınılmaz bir dürtü olarak insanda yerleşiktir. Freud'a göre iyi ve kötü sınıflandırmaları etiğin bu doğal temellerle bağlantısı göz ardı edilerek yapılmakta ve bu yüksek taleplere uyulması için ödüller koyularak kötücüllük örtbas edilmeye çalışılmaktadır.⁸

Toplum tarafından meşru kabul edilen değerler uyarınca düzenlenen geleneksel etik sistemleri, kültürel, ekonomik, politik ve dini amaçların gerçekleştirilmesi için arzuyu temizlenmesi gereken bir şey olarak değerlendirir. Bu ihanet ve etik olumsuzluğu gündelik etik eylemlerimizde hâkim paradigma olduğu için insanın kendi arzusu yerine standartlaştırılmış normlara çekilmeyi tercih etmesi olağandır. Kaybettiği birlik duygusunu toplum tarafından oluşturulan ideal, genelleştirilmiş İyi'de bulacağı yanılgısı onu bu toplumda erimeye götürür; ancak insan burada da kendine yabancılaşmıştır. İki durumda da özne suçluluk duygusundan kaçamaz; toplumun genel İyi'sinden ayrıldığında birlik duygusundan uzaklaştığı için, kendi arzusundan taviz verdiğinde ise kendine ihanet ettiği için suçlu hissedecektir.

Arzunun peşinden gidildiğinde ödenecek bir bedel vardır ancak psikanalitik deneyim arzuya ihanet etmenin bedelinin çok daha yüksek olduğunu bir tez olarak savunur. "İçindeki arzuya uygun davrandın mı?" sorusunu temel alan etik, Lacan için arzuya erişmenin bedelini ödemeyi en temel iyilik ve kahramanlık olarak kodlar. Buna göre kişinin suçlanacağı tek şey arzusuna alan sağlamamak, ondan utanmak ve kaçmaktır. İnsanın kendi arzusunu sırtlanması orta yoldan ayrılmayı, büyük bir riski göğüslemeyi göze almayı gerektirecektir. Bu noktada erdem etiğindeki mutluluk vaadi gibi bir vaat de yoktur; özne arzusuna sahip çıksa bile arzunun ele geçmez doğası, özneyi hiçbir şeyin garanti ve vaat edilmediği bir tasavvura dahil olmaya çağırır.⁹

Lacan'ın Aristoteles'in erdem etiğinde dikkat çektiği bir diğer nokta, onun hareketsiz hareket ettirici doktrininin etik yansımalarında bizim için neyin iyi ya da kötü olduğunu bilmesi gereken öteki talebinin içerildiğidir. Aristoteles, temele hareket etmeyen ancak diğerlerini hareket ettiren şeyi koymakla tüm diğerlerinin iyiliğinin nerede olduğunu bilen bir figürü yerleştirmiş olur. Her şeyin kendi iyisine ve her iyinin de nihai iyiye doğru hareket ettiği bir sistem yaratır bu; her varlığın kendi iyiliği yüce bir iyilikle özdeşleştirilir. Bu tarz bir İyi'yi bilme etiği, kadınların, çocukların ve kölelerin kendi başlarına eyleme dökemeyecekleri bir erkeklik etiği olarak değerlendirilir. Erkeklik, kişinin yaşamını iyinin bilgisiyle sürdürmesi ya da edilgen ya da dişil bir "madde"ye hâkim olması için etkin, kendi kendini biçimlendirme gücüyle özdeşleştirilir. Lacan, Aristoteles etiğini nesnel bir iyinin peşinde koşmak için bedensel unsurları mükemmel bir şekilde düzenlenmiş olan güçlü ruhlar arasındaki bir birlikteliğin etiği olarak görür.¹⁰ İyi'nin bilgisine ulaşmış bu güçlü ruhlar, her birinin kendi iyiliğinin hepsinin iyiliğini hedefleyeceğini bilmektedir; cinsel kısıtlamalar da kişinin kendi iyiliğine doğru ilerlemesini beden veya ruh olarak engelleyebilecek şeylere hâkim olmayı gerektirdiği için önemlidir. Ahlak ve ahlak dışı kategorileri, İyi'nin bilgisiyle merkezlenmiş bir ruhu bu tehditlerden koruma standardını oluşturmaya yöneliktir.¹¹

Arzuyu etiğin merkezine alan Lacan için etik tarihinde Aristoteles hakimiyetinden Kant hakimiyetine geçişi sağlayan kırılma önem arz eder. Aristoteles yasanın arzusuz düşünce olduğunu iddia etmiş; Kant ise ya-

⁸ Sigmund Freud, *Uygurluğun Huzursuzluğu*, çev. Leyla Uslu. (İstanbul: Cem Yayınevi, 2022), 51-52.

⁹ Richard Capobianco, "Lacan and Heidegger: The Ethics of Desire and the Ethics of Authenticity" in *From Phenomenology to Thought, Errancy, and Desire*, ed. B.E. Babich (Kluwer Academic Publishers., 1995), 392-393.

¹⁰ Lacan, *The Seminar of Jacques Lacan: The Ethics of Psychoanalysis (Vol. Book VII)*, 314-315.

¹¹ Rajchman, "Lacan and the Ethics of Modernity," 48-49.

saya ödev olduğu için itaatın mutlak olduğunu ve bu itaatın herhangi bir arzuya, ihtiyaç ve ilgiye dayanmaması gerektiğini etiğinin merkezi yapmıştır. Lacan'ın psikanaliz etiğinin inşasında Kant'taki kırılma noktasının kısa bir analizi arzu etiğinin hala *ne olmadığını* açmamıza yardım edecektir.

2. Arzu Etiğinden Bir Önceki Durak: Kant'ın Ödev Etiği ya da Bastırılmış Arzu Etiği

Kant, etiği ve yasayı tüm tutku ve duygulardan, tarihi ve ampirik tüm deneyimlerden soyutlayarak etiğin ölçüsünü yasaya saygıyla eşleştirmiştir. Bu etik emirleri icra ederken ancak yasanın saf biçimine göre eylemde bulunan irade özgür olabilecektir. Kant'ın ödev etiğinde ahlakın temeli hazzın, iynin ve mutluluğun doğasının bilgisinde bulunmaz; insanlar arası ilişkilerdeki sempati, merhamet gibi insanları ortak yaşamda birbirine bağlayan unsurlar ahlaki bağ olarak değerlendirilmez. Kant'ın fenomenolojik ve patolojik olanın egemenliğine giren her şeyi etikten sıyırması, etiği her konuda eşit ve evrensel bir içsel ve kategorik talep meselesi yapar.¹²

Kant'ın ödev etiği öz sevgimize, öz imajımıza, ampirik koşullarımıza hitap etmez; herhangi bir cezaya ya da ödüle de dayanmaz ancak yine de onu yerine getirmeye kendimizi zorunlu hissederiz.¹³ Bu etik, kendimiz ve birbirimiz hakkında *bildiklerimize dayanmayan* bir şekilde hareket etmemizi emreder. Bu nokta, ahlak yasanının özneyi böldüğü bir noktadır ve Lacan için kilit önemdedir. Lacan, özneyi egolarından ve ampirik öz imajlarından ayırır. Lacan'ın Kant'ta bulduğu önemli ikinci nokta, yasanın bizim için iyi olduğunu düşündüğümüz şeye aykırı olduğu için buyruk biçimini almasıdır. Kant'ın ahlak yasanının zorunluluğuna yaptığı bu sert vurguda, yasayı ihlal arzumuzun kuvvetini kabulü yatar. Lacan, ahlak yasanının Kant'taki ses biçimini alan yapısına da dikkat çeker: “Öyle bir davran ki...” şeklindeki ses içimden gelir. Bu öyle bir sestir ki geleneksel etik teorilerindeki gibi dıştan gelmez, içten gelir, bana seslenir ve beni mecbur bırakır. Bana seslenir çünkü ahlaki yasayı aşma eğilimimi kabul eder. Lacan için Kant'ın ödev etiğinin anahtarı olan içimizdeki ahlak yasası başından beri bizimle değildir. Bu yasanın sesi içimizdeki yerini ancak Ödipal karmaşayı oluşturan içselleştirme mekanizmaları aracılığıyla bulur. Özne, arzusunun bastırılmasıyla oluşmuştur ve bu ilk ve yapısal gerçeği kendi içinde temsil ederken Baba gibi yasaklama figürlerini içselleştirir. Baba/yasa arzumuzun bastırılması olarak anneden kopuşun, bu ilk ayrılığın aracı ya da sesidir. Bu nedenle içimizdeki yasa, birincil baskıdan oluşur. Lacan, Kant'ın ahlaki psikolojisini kendi özne teorisi açıdan değerlendirir ve yasanın bastırılmış arzu olduğu şeklinde bir teze dönüştürür.¹⁴ Biz ancak kişisel ilgi, çıkar ve ihtiyaçları ve tüm ampirik koşulları ortadan kaldırdığımızda o sesi kendi içimizde bulabiliriz. Yasa, kendi öz sevgimizde ya da dışsal deneyimlerimizde bulunamaz çünkü zaten yasanın temeli bastırmadır. Lacan otantik bir vicdan tasavvuru ileri sürer; buna göre içsel bir vicdanımız olduğu için arzuyu bastırmayız, zaten arzularımızı bastırdığımız için vicdanımız vardır ve bu bastırma bizi özne haline getirir. Psikanaliz, ödev etiğinin de soyutladığı egoizm ve kişisel çıkarlarla ilgili değildir, vicdan ve ödev “patolojisini” keşfeder. Kendimizi çıkar gözetmeyen sevgiyle ya da yasaya saygıyla tatmin eder; hayırseverlik, affedicilik ve acıma gibi duygularda mazoşistçe ve sadistçe tatminler buluruz. Freud bu durumu ahlaki mazoşistlik olarak tanımlar. Buna göre bir kişinin vicdanına itaatindeki her

¹² Alain Juranville, “Psikanaliz Üzerinden Etik” *Kayıp Yüzleşme Levinas ve Lacan* içinde, ed. Sarah Harasym (Ankara: Fol Yayınları, 2021), 198.

¹³ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 90.

¹⁴ Rajchman, “Lacan and the Ethics of Modernity,” 50-51.

artış, onun suçluluk duygusunu azaltmak yerine artırmaya neden olur.¹⁵ Yasaya olan sevgimiz, kendimize veya egolarımıza olan sevgimizden öncelikli olduğunda, içimizdeki tatmin olan yasanın aracılığıdır.

Lacan'ın, Yasa'nın temelde arzunun bastırılmasından başka bir şey olmadığı tezi, ahlakı psikolojiye indirgeme girişimi olarak değerlendirilebilir mi? Lacan elbette ahlakı psikolojileştirme gibi bir tuzağın farkındadır, ancak onun stratejisi Kant etiğinin açmazlarını psikanalitik bir yolla anlama çabasına dayanır. Arzularımızı, ihtiyaç ve ilgilerimizi, kendimizle, dünyayla ve birbirimizle nasıl uyumlandıracağımız konusundaki tartışmalar da haz ilkeleriyle ilişkileri bağlamında değerlendirilmelidir. Lacan'ın Kant'ta bulunduğu ve hayran olduğu şey tam da ahlakı bu tür ilkelerden ayırmış ve böylece Freud'un yolunu açmış olmasıdır. Freud'a göre de gerçeklik alanındaki tüm atıflar haz ilkesinin olası boyutlarını değiştirir, ancak ötesine geçemez. Asli şeylerle gerçeklik üzerinden tanışıklık kuramayız. Engelleme, iç çatışma, erteleme gibi tüm yadsıma eylemleri haz ilkesiyle uzlaştırılabilir ancak bütün bunların ötesinde olan, haz ilkesiyle uzlaşmayacak, onun altına alınamayacak bir şey vardır. Kant'a göre, kendimize ve iyiliğe dair yaptığımız etik temellendirmede ampirik bilginin dışında durmanın zorunluluğu, ahlak ve özgürlük arasındaki ilişki nedeniyledir. Bir ahlaki yasa ampirik, egoist "doğamızdan" bağımsız olarak bize hitap etmelidir. Lacan ahlak alanında ampirik alandan ayrılmanın temelini bulunduğu Kant'tan, arzuyu merkeze koyarak apayrı bir güzergaha evrilmiştir. Lacan, Kant'ın ahlak yasasını insanın mutluluğundan ya da faydasından özgürleştirdiğini kabul eder, ama bunu Kant'tan farklı bir bağlamda temellendirir. O, yasaya olan sevgi ve saygımızın temelinde özerkliğimizin koşulu olan özgürlük ve akılcılığı bulmaz. Öznenin bölünmesini ve öz sevgimiz/egomuz ve yasa arasındaki ayrımı açıklamak için Kant'ın yaptığı gibi numenal bir benlik varsaymaz. Kant, çıkar gözetmeyen yükümlülüğü rasyonel özerklik kavramının kendisinden çıkarmaya çalışırken, Lacan özgürlüğümüzü yasaya itaatte bulmaz; psikanaliz yoluyla her birimizin onunla sahip olduğu tekil ilişki hakkında bir şeyler yapma kapasitemizde bulur. Kant, ahlak yasasını mutluluk amacından kurtarmıştır. Lacan ise egolarımızın çıkarı ya da ruhlarımızın bilgeliği gibi aşkın şeylerden soyutlayarak, onu en derinimizdeki arzumuzla, doğası daimî bir kayıp olan arzumuzla temasımızda arar.

Lacan, etiği varsayılan *ortak* özümüze hitap eden bağda değil kurucu eksikliğimize, bölünmüş merkez-sizleşmiş öznelliğimize dayanan bir bağda bulur. Arzu etiği perspektifinde ortak bir çıkar, erdem ya da dostluk üzerine bağ kurmayız. Arzumuzdaki tekinsiz ve ayırıcı ilke her birimizde aynı değildir; bizi böler ve tekilleştirir. Bu merkez-sizleşme teorisi ve hatta psikanaliz Lacan'a göre bilimin modernleştirdiği dünyada ortaya çıkmıştır. Anlamsız parçacıklardan oluşan sonsuz bir evren, antik kozmolojilerin kapalı, anlamlı dünyasının yerini alınca artık o kapalı ve bütüncül dünya algısı özneye bir şey sunamaz. Geleneksel iyi ve kötü kategorileri de o dünya kabulünün ürünüdür. Kadim etik sistemleri, değişen ve dönüşen bir dünya algısına değil belli bir töze sahip bir dünya algısına dayanmaktayken, modern dünyada değişen dünya algısıyla birlikte öznel de artık kendilerini kadim ruhlar olarak değil merkezi olmayan, tekil ve bölünmüş öznel olarak görmektedir.¹⁶ Psikanaliz de ruhu değil özneyi temele alan bir teori olduğu için modern bilimsel söylem dünyasına aittir. Etik de artık kozmostaki işlevimizle ilgili değil, kendi temsilimizle olan ilişkimizle ilgilidir. Psikanaliz bu yeni kapasiteye bir alan açarak yeni sorular yöneltir. Bilgeliğe ulaşabileceğimiz bir sistemden, kendimizle ilgili gerçeği asla tam olarak bilemeyeceğimiz ve her zaman *Ben*'in dile getiremeyeceği bir şey olacağı kabulüne evrilen bir sürecin izlenmesidir psikanaliz etiği.

¹⁵ Freud, *Uygarlığın Huzursuzluğu*, 69.

¹⁶ Jacques Lacan, *Benim Öğrettiklerim*, çev. Murat Erşen. (İstanbul: Monokl Yayınları, 2017), 63.

Lacan, Freud'un psikanalizin kendimize bakışımızı merkezleştirmediği tespitini etik bir anlamda okumuş ve kendimizi ahlaki bir merkez etrafında düzenlemeye yönelten geleneksel etikten bir kopuşu imlediğini beyan etmiştir. Geleneksel yaklaşımda bir parçamız tanrısallığı, rasyonaliteyi veya parçası olduğumuz bir özü yansıtır ve iyi olduğumuzda bütünlük kazandığımızı bize bu merkez söyler. Lacan için ise bize iyiye nasıl ulaşacağımızı söyleyecek, kendimizi bütüne ait hissettirecek, mükemmelleşmemizi sağlayan bir model sunacak ve bizi Tanrı'nın ya da aklın yasasına bağlayacak böyle bir "merkez"imiz yoktur. Her birimizin kendine ait bir yapısı vardır; tekil, bölünmüş ve herhangi bir merkeze yakın olmayan bir öznenin yapısıdır bu. Arzu etiği, her birimizin tekil deneyiminin tam göbeğinde yer alan gerçeğin en içteki çekirdeğine yönelik bir arayıştır. İyi ve ahlaklı olmak için merkeze ne kadar yakın veya uzak olmanın gerektiği bilgisinden çok, merkezden uzak bölünmüş özneler arasındaki sosyal bağın niteliği sorusu önem kazanmıştır.

3. Freud ve Bilinçdışının Etik Teması

Lacan, geleneksel etik teorilerinin yaklaşımına radikal bir alternatif olarak öne sürdüğü psikanalitik etik kavrayışını Freud'la temellendirmiştir. Lacan için Freud'da etik varlıklar olarak kendimize dair duygumuzu yeniden kavramsallaştıran ve bize yeni ve orijinal bir imkân vaat eden bir yön bulunmaktadır. Freudcu bu devrim vaadi hâlâ önümüzdedir. Freud ona göre devrimci bir kahramandır çünkü modern, ilerlemeci, bilimsel ve aydınlanmış kültürümüzdeki trajediyle yüzleşme cesareti göstermiştir. Onun vaadi hiçbir kurtuluşun ve uzlaşmanın olmadığı uygarlığın huzursuzluğuna karşı arzusunun, aşkın, erosun güzelliğini dışlamayan yeni bir tür etik pratiktir. Geleneksel etik teorisyenleri bu trajedinin kökenlerine inmek yerine onu ehlileştirmek ve yadsımak eğiliminde olmuşlardır. Lacan da Freud'un arzumuzdaki içkin huzursuzluğun keşfiyle bu trajik duyguyu ilişkilendirerek onu yeni bir şekilde etik alana sokmaya çalışır.

Lacan, Freud'un analiz yöntemini teşhis ve reçeteden ibaret olacak bir psikiyatrik boyuttan öteye taşımış ve bu ciddi analiz üzerine etik bir teori inşa etmiştir. Bu teori, bilinçdışının konuşan özneler olarak kendimizle ilgili yapısal veya kurucu bir olgu olduğunun kabulüne ve kişinin analiz yoluyla bu olguyla uzlaşmaya varmayı amaçladığı bir çalışmadır. Temel hareket noktası ise bilincin değil bilinçdışının efendi olduğu bir güzergahta olduğumuzu kabullenmektir. Tarafsız bir analiz başkasının tekil arzusuna açıklıktır ve dile eklenilen arzu-yu dinleme, analitik süreci yapılandırılan aktarımı mümkün kılar.¹⁷

Lacan Freud okumasıyla oluşturduğu arzu etiğiyle, geleneksel etik teorilerinin etiği yasa ve toplumsal fayda arasındaki bir bağlantı olarak değerlendirmelerini yadsır. Etik tarihi, haz ve acının psişik yaşamın belirleyicisi olmasıyla birlikte etik tasarımlara göre şekillenebilecekleri, faydaya göre manipüle edilebilecekleri ve genel bir İyi'nin hizmetine sokulabilecekleri bir tarih olmuştur. İyi bir hayatın ne olduğu, onu sürdürmenin ne anlama geldiği sorularına farklı cevaplar sunan çeşitli tasavvurlar, temelde kişinin toplumla olan ilişkisini baz almaktadır. Burada oldukça rasyonel faydalar, düzenler, sınırlamalar ve bilinç devreye girmektedir. Freud ise bilinçdışıyla daha terapötik bir temas ile kişinin kendi hayatını yaşamasının, kendisiyle ve başkalarıyla ilişkilerini sürdürmesinin doğasına dair yeni bir resim sunmuştur. Buna göre öznenin evi, bilinç değil bilinçdışıdır. Ancak bu noktada şunu özellikle belirtmemiz gerekir ki Freudcu bilinçdışının kendinden önce var olan hatta kendi zamanında onunla çalışanlarda var olan bilinçdışı kavrayışıyla hiçbir bağıntısı yoktur. Lacan, Freud'un

¹⁷ Rajchman, "Lacan and the Ethics of Modernity," 42-43.

bilinçdışının “hayal gücüne dayalı yaratımın romantik bilinçdışı” olmadığını özellikle altını çizer ki bu nokta onun Jung’la arasına mesafe koymasına neden olmuştur.¹⁸

Freud öznedede olup biten her şeyin bilinçdışında her noktada türdeş olan bir şey olarak kayıtladığını beyan eder; bu kayıtların ortaya çıkışı ise dil sürçmeleri, rüyalar, gaflar, unutkanlıklar, sakarlıklar gibi hatalı eylemler aracılığıyla olur. Freud bunların sadece fizyolojik eylemler ve buna bağlı dikkat kayması olmadığını düşünür ve bir hatalı eylemin içinde uzun zamandır geri itilmiş düşüncenin oluşumunu yakalayabileceğimizi öngörür. Bu tür hatalı eylemler Freud’a göre gizli bir anlam taşır ve bu anlamın ardına düşmek psikanalize hazırlığın temel ilkelerini ortaya çıkarmaktır.¹⁹ Lacan bu gibi deformasyonların ortaya çıkma biçimlerine dikkatimizi çeker. Öznedeki bir kesinti, engel, kusur, yarık ve tökezleme sırasında oradan derin bir anlam sızmaktadır. Freud’un bu görüngülere tamamıyla odaklanmasının nedeni, ortaya çıkışlarında görünenden başka bir şeyin gerçekleşmekte olduğuna inancıdır; boşluktan sızan tesadüfi şeyler bilinçli olarak anlattığımız şeylerden çok daha fazla hakikat barındırırlar. Lacan, bilinçdışı söz konusuysen meselenin olmak ya da olmamak değil *gerçekleşmemiş olmak* olduğunu vurgular. Bilinçdışı bilincin çağırabildiği, iletişim kurabildiği, anlayıp tespit edebildiği bir şey değildir, o, özü gereği reddedilen bir şeyden oluşur. Böylelikle Freud, bilinçdışında sessiz ama güçlü bir şekilde varlığını sürdüren arzuyu etik alana dahil eder; etik sorununu bir arzu sorunu olmaksızın düşünemeyecek bir konuma taşır. Lacan açısından bu muazzam bir etik keşiftir; dile getirilemez ve kavranamaz olsa da daima var olduğunu bildiğimiz bilinçdışının konumu varlıkla ilgili bir mesele değil etik ile ilgili bir meseledir. Lacan’ın oldukça kırılğan bir yapıda olduğunu vurguladığı bilinçdışına ait bu belirlenim, “Bilinçdışının konumu etiktir.” ifadesiyle keskin bir şekilde psikanaliz etiğinin temelini alır.²⁰

Lacan açısından Freud’un etik tartışmalara getirdiği iki önemli perspektiften biri, yasanın kökenine dair bir soy kütük sunması, şiddet ve suçun beşeriyetin kökeninde yer aldığını kabulle psikanaliz etiğine giriş sağlamasıdır. Buna göre, etik ilke ve yasalar her zaman bastırma ve mahkûm etmeye dayanır. Etik, bu anlamda kendi doğuşunun sebebi olanla mücadele etmeye çalışan bir teşebbüstür. Freud’un getirdiği ikinci önemli açılım ise toplumsal bağın inşa edici prensibini keşfeden filozofların ve din adamlarının başarılı bir etik kural, ilke veya genel olarak kabul edilebilir bir etik pratik bina etmede neden başarısız olduğuna yönelik sorgulamasını akıl ve bilinç dışında bir yere yöneltmesidir.²¹ Bu sorgulama, filozofların etik inşasında dışarıda bırakılmış olan birçok kritik öğeye kapıyı açar.

4. Arzunun Doğası ve Ontik Kayıp

Lacan’ın odağında, Aristoteles’in erdem etiğindeki bizi neyin temel veya doğal bir türde bir araya getirdiğine dair teorisi ve Kant’ın her birimizi karşılıklı saygı ilkesini benimsemeye neyin mecbur ettiğine dair teorisi olmak üzere iki güçlü teori vardır. İki teori de genel bir İyi’ye olan sevgi ve ahlaki yasa için sevgi gibi belirli bir bütüncül merkezden yola çıkan teorilerdir. Lacan’ın bölünmüş öznesi ne için sevgi duyacaktır ve etik motivasyonu için hangi sevgiyi temel alacaktır? Bu öteki sevgisi ve sempatisi olamaz, çünkü sempati bağı

¹⁸ Jacques Lacan, *Psikanalizin Dört Temel Kavramı Seminer 11. Kitap*, çev. Nilüfer Erdem. (İstanbul: Metis Yayınları, 2013), 30.

¹⁹ Sigmund Freud, *Psikanalize Giriş Hatalı Eylemler*, çev. Can İdemen. (İzmir: Cem Yayınları, 2021), 19-52.; Murat Turna, “Edebiyat ve Psikanaliz Üzerine,” *Medeniyet ve Toplum Dergisi* 4, sayı: 1 (2020): 10.

²⁰ Lacan, *Psikanalizin Dört Temel Kavramı Seminer 11. Kitap*, 40.

²¹ Costas Douzinas, *Yasanın Arzusu/ Estetik Etik Psikanaliz*, çev. Ezgi Duman ve İbrahim Şahin Ateş. (Ankara: Dipnot Yayınları, 2022), 20.

-aşağıda detaylıca değerlendireceğimiz üzere- imgesel dönemin yapısını taşır. İmge ya da egomuzla kurduğumuz ilişkinin özünde ise dürüstlük eksikliği ve yabancılaşma vardır. Analiz zaten tam da böyle bir sahte özdeşleşme tutkusunun reddi üzerine kurulur, bu özdeşleşmenin yapısökümünü yapar. Psikanaliz, konuştuğum ötekini empati duyduğum öteki değil, bölünmüş bir özne gibi görebilmem üzerine kuruludur, bu daha sonra bizi birbirimize karşı saldırganlaştıracak bir yabancılaşmadan korur. Psikanaliz bu sevgi ya da tanınma talebini ve kişinin kendi bölünmesinde tanıdığı bu talebin kaynağını etik alanda işler.²²

Lacan için arzu, cinsel veya diğer dürtüleri içeren bir haz ilkesinden çok daha geniş bir anlama sahiptir, bir özne haline gelmenin kurucu ve aynı zamanda sorunlu bir bileşenidir. Ona göre arzunun tatmin edilememesi, neredeyse öznenin yaşamda varlığıyla birlikte ortaya çıkan temel bir insan sorunudur. Doğaüstü veya salt biyolojik kökenli bir özne olmadığı için, kendine gönderme yapan, farkında olan öznenin başlangıcı, her özneye özgü bir tür kayıp sonrası duygusuyla iç içedir.²³ Lacan'a göre, eksiklik duygusunun temeli olan kayıp ve bir bütünlüğün yeniden kurulmasına duyulan özlem, kayıp olarak algılanan şeyle bağlantılı fantezileri harekete geçirir. Bu fanteziler ve türevleri, bazen pratik gerçekleri göz ardı etseler veya alt üst etseler dahi, hayata kendine özgü tutku ve anlam yüklerler. Lacancı analitik bakış açısından, tüm etik kaygılar bu kayba göre şekillenir.

Lacan, öznel varlığımızın çekirdeği olan arzunun doğası, onun "kayıp" niteliği ve bunun varlık sorusu açısından oynadığı kritik rolü İmgesel, Simgesel ve Gerçek olmak üzere üç evre üzerinden analiz eder. Lacan ilk evre olarak ayna evresiyle, bir bireyin düşünen ve hisseden bir varlık olarak kendisinin farkına varmasını ve özbilincini kurmasını sağlayan şeyin ne olduğunu değerlendirir. Ayna evresindeki kayıp deneyimin özünde "arzunun doğası" yatar. Bu evre, benin kendilik imgesini biçimlendiren evredir. Çocuğun kendi imgesini tanımaya ve bundan haz duymaya başladığı ayna evresi, onun birlik ve bütünlüğe geri dönüş arzusunun da filizlendiği evredir. Ayna evresine kadar çocuk kendini ötekinin imgesinde bir bütün olarak tanır ve o imgeyle kendini özdeşleştirir. Ayna evresinde ise alıştığından farklı olarak kendi görüntüsünü de içeren bir bilmece-nin içine adım atar; çocuk aynaya baktığında iki farklı gerçeklik arasında örtüşme sağlamaya çalışır. Bedenini kısımlar halinde duyumsar, onu ancak kısmen kontrol edebilir. Bu tanışma parça parça bir tanışmadır. Ancak burada kendi varlığına dair bir yabancılık söz konusudur; parça parça Ben'in yerini alan bütünsel *Ben* onu cezbeder, parçalı bir vücudu ortopedik bir bütünlükte birleştirme fantezileri kurmanın cazibesine sürükler. Çocuğun kendisiyle bu tanışması, ilk yanlış tanımaya eklenmiş bir karşılaşmadır. Kendi kendini bilen özne (cogito) anlayışından oldukça uzak bir benlik anlayışıdır. Bu açıdan kimlik, özneye yabancı ve dışsal bir yapıya sahiptir. Lacan, ayna evresinin cogitodan kaynaklanan tüm felsefi akımlara ve ego psikolojisine karşı duran bir konum verdiğini ifade eder.²⁴ Kartezyen öznenin aksine Lacancı özne, özbilincin kesinliğine (düşünüyorum, o halde varım) sahip değildir, o kendi varlığını yitirmiş eksik bir öznedir. Kesinliğe ulaşma arzusu onu daima ötekiyle bağlantılı kılar, kendini ancak öteki vasıtasıyla varlığa koyabilir.²⁵

Çocuğun annesiyle yansımali ilişkisi, onu başkalarında gözlediği görsel ve davranışsal kalıplara girmeye iten bir etkiye sahiptir. İnsan bu noktadan itibaren kendini hep ötekinin arzusunun dolayımında bulmaya ça-

²² Nami Başer, *Lacan- Psikanalizin Etiği, Transfer, Arzu ve Yorumu, Daha, Semptom* (İstanbul: Say Yayınları, 2022), 46.; Rajchman, "Lacan and the Ethics of Modernity," 45.

²³ Lewis A. Kirshner, "Toward An Ethics Of Psychoanalysis: A Critical Reading Of Lacan's Ethics," *Journal of the American Psychoanalytic Association* 60, sayı: 6 (2011): 1229.

²⁴ Jacques Lacan, *Psikanalizin Temel İlkeleri*, çev. Mutluhan İzmir. (Ankara: Çolpan Yayınları, 2022), 77-83.

²⁵ Sean Homer, *Jacques Lacan*, çev. Abdurrahman Aydın. (Ankara: Phoenix Yayınları, 2022), 101.

lışacak, nesnelere başkalarıyla rekabetinin etkisiyle soyut bir dengeyi gözeterek kuracaktır. Ben'in yansımasının da içinde yer aldığı bir toplu görüntü olarak *imago*²⁶ bu açıdan bir vaattir, öznenin davranışlarını ötekine benzettikçe kendinin de içinde yer alacağını düşündüğü bir tamlık vaadi sunar. İnsan bu dış bakış sayesinde ömür boyu dış dünyaya iç dünyasından daha çok hâkim olacaktır. Bu, bir tür imgesel kölelik düğümüne dahil olmaktır.²⁷ Öznenin iç dünyası ile dış dünya arasındaki çemberde oluşan bu yırtık, öznenin birleşme ve bütünleşme arayışına girmesine neden olur. Bütünleşmiş özne, nasıl hem kendi varlığının garantörü hem de çatışmanın kaynağıysa, ötekiyle ilişkimiz de buna göre belirlenir. Ben'in tanınması ötekinin onun varlığını onaylamasına bağlıdır, Ben'i doğuran imgesel özerkliğin bu içsel çatışması özne ve öteki arasında da daimî bir mücadeleye dönüşecektir.²⁸

Bu durumda hem kendiyile hem de ötekiyle mücadele içinde olan Ben, özü itibariyle bir çatışma ve uyumsuzluk alanıdır. Bu alan Lacan'ın arzu etiğinin kalbidir. Annenin imgesinin kendi imgemizden kopuşu yani bu ontik kayıp, özneliğimizin tam merkezinde yer alan bir ontolojik boşluğa, ilksel bir kayba evrilir. Bu kaybın özsel doğamızla ilişkisi neyi neden arzuladığımızla tanışmamızı da sağlayabilecektir. Çünkü burası bir çarpıtma ve yanılısma dünyasıdır. Kendimizle ilk tanışmamız yanlış bir tanımaya dayanır. Ulaştığımızda bütünlüğümüzü ve tamlığımızı yeniden yakalayabileceğimizi düşündüğümüz arzuların, doğası gereği hiçbir zaman gerçekleşmeyeceği gerçeği de bu kayıpla ilişkilidir.²⁹ Anneyle bütünlükten yoksun olduğu gerçeği öznedeki eksiklik duygusunu doğurur ve kayıp duygusuna her zaman arzu duygusu eşlik eder. Özne, imgeler düzeyinde var olan anneyle tam bir birliğin yokluğunun acısını çeker. Anne ile olan iki kutuplu bağ koptuğunda bebek için arzusunun kaynağı kaybolmuştur. Bebeğin istikrarlı ve tutarlı imaja sahip imagoya dayandırdığı ego ile gerçek arasındaki boşluk dolmamak üzere açılır. Bebeğin anneyle bütünlüğü hissettiği o tamlık duygusuna geri dönmeyi arzulaması, arzunun doğasını "olmak isteme" hali kılar.³⁰ Bu noktada, Lacancı psikanaliz açısından İyi ne töz ne biçim, ne logos ne kanun, ne bireysel ne evrenseldir; iyi Anne'dir, Şey'dir. Diğer tüm iyiler bu ele geçirilemez iyiye göre dizayn edilir. Ego, bu doyumsuz ve imkânsız arzuyla mücadelede ortaya çıkar.³¹ Öznenin arzuladığı şey, parçalanmış birliği yeniden kurmak, kayıp nesneyi, yani aslında sonsuza kadar gitmiş olanı bularak hayali tamlığa kavuşmaktır. Böyle bir kayıp telafi edilemez. Lacan'a göre bu, iğdişin en temel biçimi, hatta bir ölüm biçimidir, Heidegger'in "Ölüme-doğru-Varlık" terimleriyle formüle ettiği yaşamın o ilkel sınırının ilk acı verici deneyimidir. Lacan, bu varoluşsal olumsuzluğun günümüzün felsefesinde varlık ve hiçlik nosyonları çerçevesinde değerlendirildiğini ifade eder.³²

İmgesel evreden simgesel evreye geçişi sağlayan fallus'un yitimi, bu kökensel kayıp, yaşamın işleyişinde imgelerin önceliğinin yadsınmasını ve çocuğun sembolik düzenin kalıp ve kısıtlamalarının filtresini öğrenmeye başlamasını da zorunlu kılacaktır.³³ Yasanın paraziti olarak günah, bu ihlal arzusundan beslenir; arzu

²⁶ Bedensel bütünlüğünü algılayamayan ve kendisini hala annesinin bir parçası olarak hisseden bebek, ayna evresinde (6-18 ay) ilk kez kendi varlığını ayırmasına varır, aynadaki görüntüde çocuğun dış dünyaya baktığında gördüğü görselden farklı olarak kendi görüntüsü de vardır. Lacan öznenin görsel imgesini de içeren mekânın bütünlüklü bu görsel kompleksini *imago* olarak adlandırır. (Lacan, *Psikanalizin Temel İlkeleri*, 78.)

²⁷ Mutluhan İzmir, "Giriş" *Psikanalizin Temel İlkeleri* içinde, ed. Mehmet Can Doğan (Ankara: Çolpan Yayınları, 2022), 27.; Lacan, *Psikanalizin Temel İlkeleri*, 84.

²⁸ Homer, *Jacques Lacan*, 43.

²⁹ Homer, *Jacques Lacan*, 50.

³⁰ Capobianco, "Lacan and Heidegger: The Ethics of Desire and the Ethics of Authenticity," 391.

³¹ Douzinas, *Yasanın Arzusu/ Estetik Etik Psikanaliz*, 23.

³² Lacan, *Psikanalizin Temel İlkeleri*, 85.

³³ William J. Richardson, "Ethics and Desire" *The American Journal of Psychoanalysis* 47, sayı: 4 (1987): 297.

da doğası gereği yasaya ihtiyaç duyar. Maternal nesneyle olan birliğimiz bizi ilksel ötekine bağlarken, Yasa ve simgesel düzen bu arzuyu kontrol altına alır. Bu noktada Lacan maternal arzu üzerindeki yasaklama ve sembolik düzene girişte ilksel baba miti için Freud'un nevrozların çekirdek kompleksi olarak gördüğü Oedipus kompleksine başvurur. Anne ve çocuk arasında imgesel aşamada var olan ilişkiyi koparan bir baba metaforunun devreye girmesiyle, arzulanan birlik parçalanıp bir üçgene dönüşmekteydi. Baba, imgeselden simgesele geçişte anne çocuk ilişkisine çomak sokan, onun arzusunu yasaklamak için müdahale eden otorite ve simgesel bir yasadır.³⁴

Egonun yanılmalı birlik duygusunu üretme sürecinde ilkel ve sürekli değişen dürtüleri, sabit, birleşik bir töz arzusunun peşinden koşar. Önce kendine sonra dünyaya hâkim olma dürtüsü bu içsel tamamlanma arzusunun yansımasıdır. Freud benliğimizin kesin, bağımsız, bütüncül ve başka her şeyden net biçimde ayrılmış görüldüğünü ancak bunun büyük bir yanılgı olduğunu belirtir.³⁵ Lacan'a göre bu nedenle, insani tatminsizlik hiçbir zaman gerçekten orada olmayanı, ilksel olarak kayıp bir nesneyi veya "mutlak eksiksizliğin orijinal kaynağını" geri kazanmak için durmaksızın koşmamız nedeniyle ortaya çıkar. İdeal olarak birleştirilmiş imago-ego, kendiliğinden arzulayan özneler olarak bizi kendimize yabancılaştırır. Eros bu noktada çok etkin bir hayatta kalma dürtüsü sağlaması nedeniyle en temel iki dürtüden biri olarak kabul edilir. Eros birleştirici, ego oluşturucu ve medenileştirici bir etkiyle insan organizmasının hayatta kalmasını sağlar ve imagoya bağlı olmanın, kendini bütüne ait hissetmenin gücünü yansıtır. Karşıtı olan ölüm dürtüsü de öznenin saldırgan, yabancılaştırıcı, yapısöküm gerçekleştiren dürtüsü olarak yorumlanır. Eros sayesinde içinde kalmak istediğimiz imago, kendiliğindenliği reddeden, kontrol edici, baskıcı bir ideal birliktir. Bu birlik, ideal bir kayıp birlik arzusuyla anlamlandırma zincirine bedeni de dahil eder ve ilkel arzuya erişim sağlar.³⁶

Lacan'a göre haz ilkesini yöneten "görünmez yasa"yı oluşturan da bu kayıp nesne arayışıdır. İnsanın kaybettiği bütünlüğü yeniden yakalama isteğiyle peşinden koştuğu kayıp nesnenin temel karakteristiği, yitirilen şeyin zaten var olmamasıdır. Sürekli olarak yeniden bulunması gereken kayıp nesnenin bir yandan da kaybolması bile imkansızdır çünkü hiç orada olmamıştır. Bu kaybolan birliktelik kaderimizi belirlemeye başlar. Bu olay egodan önce, temsilin sahnesinden önce geldiği içindir ki temsil edilemez ve bastırılmış, unutulmuş olarak kalır. Bu şey hayatımızda tam elde ettiğimizi düşündüğümüz anda bile gelen eksiklik ve kayıp duygusuyla kendini gösterir. Varlığımızın çekirdeğinde yer alan dipsiz bir uçurum gibidir; nereden sızdırdığı bilinmeyen bir boşluktur. Özne, arzusunun tamamlanamaz doğasını defalarca tecrübe etse bile bu arayışı sonlandıramaz. Arzunun özü doyum isteği veya sevgi talebi değildir kaldı ki karakteri doyurulabilir değildir. İstek tatmin edilebilirken arzu tatmin edilemez, doyumsuzdur, nesnesi ele geçtiği an elden kaçan bir karaktere bürünür. Lacan, erdem etiği eleştirisinde de aynı eksiklik ve erişilemezlik noktasından yola çıkmıştı. Ona göre tamlık, bütünlük ve kendilik ile ilgili varsayımlarımız kurgusal ideallerdir.³⁷ Lacan, Freud'un arzuyu libido olarak tanımlamasından da ayrılmıştır. Çünkü dürtü tatmini sadece geçici bir benlik algısını sağlar; dürtü, tatmini sonrasında yitirilen bir karaktere sahiptir. Arzu ise öznenin en asli talebi olan bütünlük nesnesinin kaybıyla ilişkilidir; bu eksiklik bilinçdışına ait olduğu için onu yakalayabileceği herhangi bir yer yoktur.³⁸

³⁴ Homer, *Jacques Lacan*, 75-83.

³⁵ Freud, *Uygurliğin Huzursuzluğu*, 7.

³⁶ Michael E. Zimmerman, "Ontical Craving Versus Ontological Desire" in *From Phenomenology to Thought, Errancy, and Desire*, ed. B.E. Babich (Kluwer Academic Publishers, 1995), 517.

³⁷ Bowie, *Lacan*, 17.

³⁸ İzmir, "Giriş," 24.

Lacan, arzunun peşinden çaresizce koşmamız karşısında Gerçek imgesini öne çıkarır ve bunu *öznenin tam kalbindeki kalıcı çıkık* diyerek niteler. Gerçek, hiçbir zaman simgesel ve toplumsal gerçeklik tarafından söğürülemez. Gerçeğin simgeleştirilmeye direnen yapısı, dil aracılığıyla kendini dışa dökemeyecek bir tortuyu daima saklayacak ve özne hiçbir zaman onunla karşılaşamayacaktır. Gündelik hayatında özne, hep daha fazla veya hep daha farklı şeyleri deneyimlediğinde ona ulaşacağını düşünür. Bu “biraz daha fazla bir şeyler” *jouissance* olarak tanımlanır. Jouissance Gerçek’in merkezinde gömülüdür, onu erişilmez ve müphem hale getiren sınır tarafından yasaklanmıştır. Bütün diğer tasarımlar, imgeler, gösterenler, tasarımlar bu boşluğu doldurma girişimidir ve haz ilkesini fenomenal alemin mecburiyetlerine uydurmaya yönelik tüm teşebbüslerimizden önce gelir. Yapının ötesinde yapılandırıcı bir ilke olan Gerçek, gösteren zincirinin başlangıcında, tam kalbinde ve aynı zamanda haricinde yer alır.³⁹

Yasa özünde Gerçek’e göre düzenlenir ancak büyük etik teoriler onunla yüz yüze gelmekten kaçınarak çevresinde dolanırlar. Lacan bu etik teorilerin ancak kenarlarından, sürçmelerinden, tamamlayıcı ilaveler ve marjinal açıklamalarla ince bir bağla isnadı sürdürdüğünü belirtir. Şey, bu noktada inşa edici ve aynı zamanda yıkıcı bir işlev üstlenir. Freud bunu tarihin en kalıcı savaşı olarak görür ve uygarlığın bütün kuvvetinin Şey’i bastırmak, yasaklamak, evcilleştirmek gem vurmak hapsetmek maksadıyla birleşmekte olduğunu vurgular. Süper ego bu anlamda Şey’den kaynaklı arzu ve hazzı sınırlama teşebbüsüdür.⁴⁰

Lacan, Şey’le yüzleşebilme cesaretini öznenin arzusu ile dış dünya arasında var olan maskenin yarattığı yalanları ve kurgusal gerçeklikleri ortaya çıkarması bağlamında etik bir tavır olarak olumlar. Lacan, burada arzu ve ona bağlı tutku bağıyla mümkün kılınacak bir özgürlük arayışının hizmetine sokar psikanalizi. Ancak düşürülen bu maskeler, eros ve özgürlük, yaşamak için herhangi bir norm varsaymaz veya emretmez. Çünkü “maskesi düşmüş” olan, herkes için genellenebilir bir iyi değildir; maske düşürmeyi yapılandıran bu eros/aşk biçimi kişinin kendi deneyimlerinden bağımsız soyut bir görev değildir.⁴¹

5. Ontik Kaybın Ontolojik Bir Arayışa Dönüşmesi

Psikanaliz bizi sürekli kaçan bir gerçekle buluşmaya çağıran bir randevudur; Lacan onu Aristoteles’ten aldığı bir kelimeyle *tukhe* ile biçimlendirir. *Tukhe* gerçekle karşılaşma/buluşmadır. Bu buluşma ıskalanmış olabilir, hatta bizatihi ıskalanmış buluşmadır. Gerçeklik burada askıdadır/azaptadır, beklemededir. Bu davete ses vermek ya da kulak tıkamak, kendi en derinimizle ilgili temel bir buluşmaya ilişkin bir edim olacaktır.⁴² O halde Lacan, çalışmanın başında andığımız Freudcu bir imkân vaadini diri tutmaktan bahsederken ne kastetmekte, “Kendi arzundan taviz verme!” mottosuyla şekillenen arzu etiği bize bugün ne söylemektedir? Gündelik sıradan hayatlarımızda arzumuza sahip çıkmanın varoluşsal karşılığını soruştururken, Lacan’ın kahraman olarak nitelendirdiği Antigone’nin etik bir eyleme ve ontolojik bir ısrara dönüşen arzusunun analizi işlevsel olabilir.

Sofokles’in Antigone’si, Lacan için saf arzunun bir modeli ve arzu tanımlayan bakış açısını açığa çıkarması açısından psikanaliz etiğinin merkezi figürüdür. Hem dramatik hem de etik bir figür olan Antigone,

³⁹ Erman Kaçar, “Lacan ve Topoloji,” *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)* sayı: 25 (2018): 540-545.

⁴⁰ Douzinas, *Yasanın Arzusu/ Estetik Etik Psikanaliz*, 23, 28.

⁴¹ Johny Rajchman, *Truth And Eros: Foucault, Lacan, And The Question Of Ethics* (New York: Routledge, 2010), 32.

⁴² Lacan, *Psikanalizin Dört Temel Kavramı Seminer 11. Kitap*, 59, 62.

Lacan için toplum tarafından adil bir yasa olarak kabul edilmesine rağmen içimizde huzursuzluk ve çatışmaya yol açan ve içten içe sorgulamaktan kendimizi alamadığımız yasalar söz konusu olduğunda akla gelen ilk örnektir.⁴³ Bu trajedi, yasanın kökenlerini, kuvvetini ve meşruiyetini tartışmaya; ilahi yasa ve beşerî yasa, hukuk ve adalet, aile ve devlet gibi ikili karşıtlıklar hakkında düşünmeye izin verse de Lacan, Antigone'nin içsel yasasına odaklanır.⁴⁴ Daima arzusuyla eyleyen ve artık bir eylemden öte varlık halini alan arzusuna bürünen Antigone'nin trajedisinde, Lacan, psikolojik bir ontoloji bulur.

Trajedi, Antigone'nin kardeşleri Eteokles ve Polyneikes'in düelloda birbirlerini öldürmeleri ve tahta dayıları Kreon'un geçmesiyle başlar. Kreon, vatana ihanetle suçladığı Polyneikes'in ölüsünün gömülmesini, cenaze töreni yapılmasını ve ardından ağlayarak ağıt yakılmasını yasaklar, ceset hayvanların yemesi için boş bir araziye atılır. Antigone için kardeşinin usulünce gömülmesi ve cenaze töreni yapılması sorgulanamaz bir hak'tır. Kreon, Polyneikes'e artık kendisine vurma hakkına sahip olduğu sınırların ötesinde saldırmakta, kendisine yaşatmaya hakkı olmayan o ikinci ölümü ona yaşatmak istemektedir.⁴⁵ Antigone, yasaklanmasına karşın kardeşinin cesedinin üzerini toprakla örter; nöbetçiler toprağı süpürür, tekrar tekrar sembolik bir cenaze töreni düzenlemeye çalışır ve hakkında ölüm cezası verilir. Antigone'nin tavrına damgasını vuran şey, en derinlerinden gelen bir itkiyle, hiçbir şekilde vazgeçmeyi kabul etmeyeceği koşulsuz bir talep üzerindeki ısrarıdır.⁴⁶ Antigone bu ısrarı gösterirken, ölüsü uğruna kendini feda ettiği kardeşi Polyneikes'in herhangi bir eylemini savunmak ya da onun haklılığını ortaya çıkarmak için çaba göstermez, birbirlerini öldüren abilerinin hangisinin suçlu hangisinin suçsuz olduğuyula da çok ilgili değildir. Antigone, kendini iyiyle kötüyü bir tuttuğu için eleştiren Kreon'a ikisinin değerinin ölümden sonra aynı olduğu ve iyinin tanımını bilemeyeceğimiz şekilde cevap verir.⁴⁷ Burada Antigone, rasyonel söylem alanı ve normlarını aşarak, gündelik ahlaki ve sosyal yaşamlarımızı yapılandıran ikili karşıtlıkların ötesinde bir konuma geçmiştir. Lacan'a göre, Antigone'nin karakterine anıtsal statüsünü veren şey, sembolik olarak belirlenen faydanın rasyonel hesaplarını aşan, haz ve gerçeklik ilkelerinin ötesinde bir İyi'yi seçmesini kendi kendine buyuran arzusuna sahip çıkmasıdır. Antigone'nin haz ve gerçeklik ilkelerinin ötesindeki arzusu uğruna gündelik tüm duygu ve düşüncelerden uzaklaşması, bu arzu haricindeki her türlü tutku ve korkudan kendini soyutlaması simgesel düzenden kopuşunu zorunlu kılmıştır. Antigone, kendisini çoğunluktan farklı olduğu suçlayan Kreon'a, acizliklerini kabul etmesini isteyen kız kardeşine ve istemese de yasalara saygı duyması gerektiğini söyleyenlerin rasyonel çıkarımlarına tereddütsüz bir şekilde karşı çıkar, giderek yalnızlaşan Antigone ontolojik bir başınalığı temsil eder.⁴⁸ Antigone örneğinde bu kopuş, iyinin rahatlığı ve hatta saltanatı yerine, arzuyu, doğal olarak da ölüm dürtüsünün dünyasını vaat eder.⁴⁹

Lacan'ın Antigone okumasına göre, Antigone'nin seçimi rasyonel normlara göre anlaşılamayacağı gibi, metin sadece ölümlerin ve ailenin kutsal haklarının savunulmasını ya da özgürlüğün tiranlığa, bireyin devlete karşı basit bir antitezini de içermez. Antigone'nin arzusu vasıtasıyla ulaştığı azizlik, bütün bu tartışma noktalarından çok daha öncelikli ve özelliğlidir. Lacan onun her hamlesinde, sembolik bir şekilde mezar yaparken

⁴³ Lacan, *The Seminar of Jacques Lacan: The Ethics of Psychoanalysis (Vol. Book VII)*, 243, 247.

⁴⁴ Richardson, "Ethics and Desire," 300-301.; Melike Molacı, "Saf Arzunun Eleştirisi: Lacan'ın Antigone'si," *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar* 12, sayı: 2 (2019): 100.

⁴⁵ Lacan, *The Seminar of Jacques Lacan: The Ethics of Psychoanalysis (Vol. Book VII)*, 254.

⁴⁶ Slavoj Žižek, *Yamuk Bakmak Popüler Kültürden Jacques Lacan'a Giriş*, çev. Tuncay Birkan. (İstanbul: Metis Yayınları, 2005), 38.

⁴⁷ Sophokles, *Antigone*, çev. Ari Çokona. (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2022), 20-21.

⁴⁸ Sophokles, *Antigone* 20.

⁴⁹ Paul Allen Miller, "Lacan's Antigone: The Sublime Object and the Ethics of Interpretation," *Phoenix* 61, sayı: 1/2 (2007): 12.

kapıldığı huşuda, yakalandığında, meydan okuduğunda, ağıt yaktığındaki duruşunda yarı mistik bir yön sezer. Antigone'nin görkemi ve çarpıcılığı, kendi öldürücü arzusunun peşinden gitmeye dair inanmışlığının onu insanlık dışı/insanlık ötesi bir seviyeye taşımasından kaynaklanır. Antigone, ölümün yaşamın alanına girdiği yerde korku ya da suçluluk duymaksızın durmasının getirdiği yüce/anıtsal bir güzelliğe ve trajik bir ışıltıya sahiptir. Lacan için onun büyüleyici güzelliği Gerçek'in beliriverişini temsil eder.⁵⁰

Antigone'nin Lacan için psikanaliz etiğinin kurucu metni olması, sadece Antigone'nin varlığına değil, pratik aklın araçsal dili aracılığıyla uygarlık için yasa bekçiliği yapan Kreon'un varlığıyla hesaplaşmasına dayanır. Kreon, arzuya karşın logos'a, akla, dile ve yasaya dayanmaktadır, hükümlerliğini bunların getirdiği kuvvetten, otorite ve zorbalıktan alır. O Atina Aydınlanması'nın, rasyonel düşünmenin ve toplum hayatını düzenleyen kurumların temsilcisi ve koruyucusudur.⁵¹ Kreon'un seküler politik felsefesine göre bireylerin güvenliği ve kamunun iyiliğini birleştiren bir Üstün İyi'ye ulaşmayı hedefleyen yasalar, yine insanlar tarafından oluşturulmalıdır. Kreon için, Antigone'nin tersine, akrabalık ve hatta cinsel haz dahi politik faydaya göre belirlenir. Antigone ise akrabalık aşkına, arkadaşlık sevgisine, varlığındaki ilksel güçlere ve adanmışlığa dayanan karakteriyle Kreon için tehlikeli bir politik isyancı olmasının yanı sıra arzusunun kontrolünü kaybeden bir histeriktir.

Lacancı arzu etiği açısından Kreon'daki yargı hatası, basitçe bir ölüyü cezalandırmakta ileri gitmekten kaynaklanmaz. Kreon'un yargısı, geleneksel etik anlayışlarımızdaki İyi'nin genelin faydasıyla özdeşleştirilmesinin öncel bir versiyonudur. Lacan buradaki İyi'nin Platoncu Mutlak İyi olmadığını altını çizer ve trajedinin Platon'un yüce, mutlak, egemen iyi "serabını" henüz yaratmadığı tarihlerde yazıldığını ironik bir şekilde belirtir.⁵² Kreon, Antigone'yi yaşam ve özgürlük arasında imkânsız bir seçim yapmaya zorlayan bir tiran değildir, sadece yurttaşlık normlarını uygulamaya ve kendi iktidarını yasalarla korumaya çalışan bir yöneticidir. Kreon'un ülkesine ihanet eden Polyneikes'e mezar yapılmasına izin vermemesi, ülkesini savunanlarla ona saldıranların aynı şekilde onurlandırılmayacağı gerçekliğine dayanmaktadır. Kreon'un aile bağlarını ve tanrısal yasaları reddedişi rasyonel politikaların zorunlu yanlarıdır.⁵³ Bu karar, Kantçı bakış açısına göre evrensel geçerliliğe sahip bir kural olarak oldukça makul bir karar olabilir. Lacan, Sofokles'in Aristoteles'ten Kant'a kadar bizi hukuk ve aklın özdeşliğini kurmaya yönlendiren etik ilerlemeden önce bu trajediyle ilk itirazı öngördüğünü belirtir. İtiraz, genel iyinin her zaman her şeye hükmedemeyeceğidir.⁵⁴ Antigone'nin kendi arzusunun kendine yasa kılmasındaki gayri akli motivasyonunda ise rasyonel faydaya göre belirlenen bu politik ve etik-yasal yükümlülüklerle başkaldırı söz konusudur. Ancak buradaki başkaldırının Antigone'nin toplumdaki iyilerin çıkarlarını gözetme ya da yasanın taleplerini tanımayı reddederek başka bir yasa koyma amacına dayanmaması kritik bir önem arz eder. Antigone yeni bir yasa koymadığı, eylemi saf bir görev duygusuyla yapsa da genelleştirilemeyen, son derece bireyselleştirilmiş bir arzuya dayandığı için psikanaliz etiğinin merkezindedir.⁵⁵ Antigone Lacan için kahramandır çünkü yasanın arzusuna karşı "Nefret etmek için değil, sevmek için yaratıldım." diyerek başka bir arzu kıstası ortaya koymuştur.⁵⁶ Kreon, yasanın arzusundan yani bir eylemin

⁵⁰ Lacan, *The Seminar of Jacques Lacan: The Ethics of Psychoanalysis (Vol. Book VII)*, 248, 254.

⁵¹ Douzinas, *Yasanın Arzusu/ Estetik Etik Psikanaliz*, 38.

⁵² Lacan, *The Seminar of Jacques Lacan: The Ethics of Psychoanalysis (Vol. Book VII)*, 259.

⁵³ Douzinas, *Yasanın Arzusu/ Estetik Etik Psikanaliz*, 56.

⁵⁴ Lacan, *The Seminar of Jacques Lacan: The Ethics of Psychoanalysis (Vol. Book VII)*, 259.

⁵⁵ Miller, "Lacan's Antigone: The Sublime Object and the Ethics of Interpretation," 1.

⁵⁶ Sophokles, *Antigone*, 21.

toplumsal yarar uğruna ve simgesel düzene göre ehlileştirilmesinden başka bir kıstası dikkate almadığı için Antigone'nin ölüm arzusunu anlayamamış ve dışı delilik alternatifini benimsemiştir. Yasanın Kreoncu bir şekilde akılla özdeşleştirilmesinden sonra aklın sınırları dışına veya ötesine geçen her şey yasadışı ve aynı zamanda normalin dışını temsil ettiği için delilik ve ahlaksızlık olarak da kodlanacaktır.

Antigone'nin tüm normatif kategorileri aşan arzusuna sadakati, ona bir yere kadar gururlu ve cazibeli bir görüntü verse de kendi kendini kurban haline getirmeye başladığı noktadan sonra korkutucu bir hale bürünmeye başlar.⁵⁷ Metinde Koro'nun da yaptığı gibi, okuyucular olarak onun arzusunu saplantılı bir aşırılık olarak okuma kolaylığına kaçabiliriz. Lacan'ın Antigone okumasını oldukça tehlikeli bulan bazı eleştirmenler, bir hastanın saplantılı bir şekilde Gerçek'le karşılaştığını düşünmesinin ve en derinindeki arzu olduğunu iddia ettiği şeye sadakatının sanrıya dönüşebileceğini savunurlar. Antigone kendi kendini yok etmenin trajik bir örneğiymiş Lacan'ın bunu edebi bir tema olarak değerlendirmek yerine etiğin temeli kılması sorgulanmıştır.⁵⁸ Ancak Lacan, Antigone'nin arzusundan vazgeçmemesini bir dizi rasyonel eleştirel kategoriye tabi tutmanın onun sadakatine ihanet etmek olacağını belirterek, bu arzunun gerçek karakterinin peşine düşmenin gerekliliğini savunur. Bu hem metne hem de özneler olarak kendi arzumuzu karşı bir yükümlülüktür. Ona göre Antigone figürüyle karşılaşmamız bizi derinden sarsan bir etki bırakmalıdır. Lacan metne olan yükümlülüğümüzü yerine getirmek için metindeki anlam oyununa, haz ve gerçekliğe, iyi ve kötülüğe ilişkin normatif kanonları aşma yollarına katılmamızda diretir. Bu trajediyi gündelik tavırlarımız, mesleklerimiz, ideolojik bağlılıklarımız, kişisel geçmişlerimiz tarafından tanımlanan simgesel bakıştan ayrı bir perspektife tabi tutarak okuma ve anlama etik bir yükümlülüktür. Kreon da bu yükümlülüğü ancak oğlunun ölmekte olan bedeninin Antigone'nin güzel cesedine sarıldığı görüntü karşısında anlar, o ana kadar Antigone'nin arzusuna karşı kördür.

Trajedide gündelik hayatta anlaşılır bulunabilecek olan Kreon'un yasalarına boyun eğmenin makul olacağı düşünülebilir ancak Lacan, Antigone'nin tuhaflığının peşinde koşmanın bize yeni ve tekil bir anlam alanı açabileceğini savunur. Toplumsal fayda için ya da eylemlerimizin sınırlarını ve anlamını önceden belirleyen bir gerçekçilik ilkesine uygunluk adına Kreon'a hak vermek, metnin arzusundan vazgeçmek olduğu kadar kendi arzumuzla yüzleşmeye erişim imkanını da kaybetmektir.⁵⁹ Genelden özgürleşerek kişinin kendi arzusuna sahip çıkması, özneye dünyayla tamamen araçsallaştırılmış faydacı bir ilişki dışında karşılaşma olanağını sunabilir. Bu açıdan Lacancı arzu etiği, içine dahil olmakla tamamlanacağımız doğal bir birliğin ya da Mutlak bir İyi'nin olamayacağı, kayıp ve eksiklik duygusunun sağaltılamayacağı, bu yarığı/çatlağı/boşluğu kabul ederek kendimizle ve dünyayla yüzleşmeye dayanır. Antigone örneğinde olduğu gibi, kişi, ancak arzusunun yoksunluğuyla doğrudan yüzleştiğinde, ondan vazgeçmediğinde ve bunun her türlü bedelini bir kader gibi bütünüyle kabul ettiğinde, kelimeye Lacan'ın verdiği anlamda bir Özne olabilecek ve kendi Varlığını kucaklayabilecektir.⁶⁰ Lacan, özne olabilme imkanını rasyonel olmayan, tekil ve hiçbir zaman tamamlanamayacak bir boşlukla karakterize olan arzusunun alanına bağlayarak ontik kaybın ontolojik bir boyuta evrilmesini sağlar. Buna uygun olarak normalleştirme, uyumlaştırma ve sorunsuz mutluluk olasılığı eleştirilerini ortaya koyar ve doğru bir şekilde yürütülen bir hayatın sonucu olarak mutlak bir mutluluk fantezisini bir tür burjuva rüyası olarak değerlendirir. Uyumlanma arzusu özellikle tehlikelidir çünkü egonun toplumsal olarak arzu edilen

⁵⁷ Lacan, *The Seminar of Jacques Lacan: The Ethics of Psychoanalysis (Vol. Book VII)*, 247.

⁵⁸ Kirshner, "Toward An Ethics Of Psychoanalysis: A Critical Reading Of Lacan's Ethics," 1235-1236.

⁵⁹ Miller, "Lacan's Antigone: The Sublime Object and the Ethics of Interpretation," 2.

⁶⁰ Zizek, *Yamuk Bakmak Popüler Kültürden Jacques Lacan'a Giriş*, 93.

amaçlar peşinde koşması, özneyi rahatsız eden bilinçdışı arzuların örtbas edilmesini temsil eder. Tüm analitik deneyim, özneyi arzusunun ifşasına bir davetten başka bir şey değildir.⁶¹

Bilinçdışının gerçekte temasındaki boşluğun ontolojik karakterini -tamamlanamayacak eksikliğin, ulaşılamayacak hazzın, bulunamayacak kaybın karakterini- tanımamız bilinçdışıyla temas için önemlidir.⁶² Önemlidir çünkü bilinçdışının konumu, onunla her temas denemesi Lacan açısından etikdir. Ve etik söylemler daima bir vaadi canlı tutarlar; etiğin doğasında terapötik bir vaat kayıtlıdır. Psikanalitik söylemin de bireysel deneyimleri analiz edip söze dökerek ve iyileştirerek yaptığı şey budur. Buradaki iyileşmeyi ne toplumun genel normlarına itaatin verdiği sükûnet ne de bireysel mutluluk olarak algılayabiliriz. İyileşme, kayıp ve eksiklik duygusunun doğasını anlayarak, insanın kendi mekanizmasını tanıyarak işe başlamakla şekillenecek bir durumdur. Ancak bu iyileşme, Lacan'da geleneksel etik teorilerin vaatlerinden oldukça uzaktır; Freud'un bilinçdışıyla terapötik temasından ise birkaç noktada daha giriftir.

Lacan arzu etiğiyle etiğin terapötik yönünü insanın bedensel, zihinsel, ruhsal mekanizmasını temele alarak tartışmaya yeniden açtığı için onda etiğin amacı oldukça otantiktir. İyinin hayatlarımızda etkin olabilmesi, ıstırabı dindirebilmesi ve bizi sağaltmasının etiğin terapötik yanıyla bağıntılı olduğu kuşkusuzdur. Aristoteles iyiyi mutlulukla özdeşleştirirken amaçladığı bir iyileşmeden/sağaltımdan uzak değildi. Aristoteles bu özdeşleştirmesinde bütüncül bir hakikat olarak kendini sunan bir şeyden yardım alıyor, bireyin şüphelerini gidermeyi bu Mutlak iyinin bütüncül bir hakikat olmasıyla koyutluyordu. Peki ya bilinçdışı arzusunun kısmi hakikatleriyle yetinmek zorunda olan psikanalizde nasıl bir terapötik yön bulunabilecektir? Bu soruyu açmak için Lacan'ın etik bir kavrayış olarak gördüğü Freud'un bilinçdışı yapılanmasına yeniden dönmemiz gerekmektedir.

Freud libidonun ruhsal aygıtımızın izin verdiği yer değiştirmeleri kullanarak içgüdüsel dürtü hedeflerinin yerini dış dünya tarafından reddedilemeyecek şekilde değiştirmenin mümkün olduğunu savunmaktaydı. Dürtüleri süblimleştirme (yüceltme) mekanizması buna araçsallık edebilir. İnsanın ruhsal-zihinsel ve entelektüel çalışma kaynaklarından aldığı hazzı artırması acıdan azami korunmayı getirir. Freud bu korunmayı hepimizde bireysel olarak var olan ilksel kaderden korunabilmenin bir yolu olarak önerir. Sanatçının yaratarak ve fantezileri somutlaştırarak, araştırmacının problem çözerek ve hakikati kavrayarak aldığı hazzın ve ikame tatminlerin bu ilksel kedere terapötik bir etkisi bulunmaktadır. Münzevileşmek ya da dünyada katlanılmaz görünen şeyleri değiştirmeye çalışmak gibi yollar mümkün olabilse de Freud bunların pek başarılı olamayacağını çünkü gerçekliğin gücü karşısında bireyin kudretinin sınırlı olduğunu ifade eder. Gerçekliği değiştirmeye kitle olarak yönelmek ise bazı toplumsal sanrı türlerine yol açabilir. Yaşam sanatı olarak da adlandırılabilir olan dış dünyaya sırt çevirmeyen, libidonun nesnelere kenetlenen ve sevginin en güçlü şekillerinden olan cinsel sevginin tatminine yönelen tutkuyu izlemek de mümkündür. Ancak *Uygurluğun Huzursuzluğu*'nda Freud, tüm bu çabaların bireysel düzlemde kalmak zorunda olduğunu ve kurama dönüştürülebilecek hiçbir kılavuzun işe yaramayacağını ekler:

“Mutlu olma şeklindeki haz ilkesini bize dayatan program gerçekleştirilemez; yine de insan programın gerçekleşmesini bir şekilde sağlayacak çabalardan vazgeçmemelidir (hayır, vazgeçemez). Bu yönde çok çeşitli yollara başvurulabilir, hedefin ya olumlu (haz elde etme) ya da olumsuz (hazsızlıktan kaçınma) içeriği en başa konabilir. Bu yolların hiçbirinde istediğimiz her şeyi elde edemeyiz. Mümkün görülen azaltılmış mutluluk

⁶¹ Kirshner, “Toward An Ethics Of Psychoanalysis: A Critical Reading Of Lacan's Ethics,” 1227-1228.

⁶² Lacan, *Psikanalizin Dört Temel Kavramı Seminer 11. Kitap*, 28.

bireysel libido ekonomisinin bir sorunudur. Bu konuda herkes için işe yarayan bir öneri yoktur; her birey hangi özel tarzda mutlu olabileceğini bizzat bulmaya çalışmalıdır.”⁶³

Bu açıdan doğru ve iyi davranmanın yolu öznedir çünkü bireyin kendi arzusunun peşine düşmesi, dışsal koşulların yanı sıra bireyin zihinsel-ruhsal yapısının belirleyiciliğine tâbidir. Erotik yanı baskın insan başka insanlarla duygusal bağı ilk sıraya koyacak, kendine yeten narsistik kişi tatmini kendi içindeki ruhsal süreçlerde arayacak, eylem odaklı insan ise gücünü sınavabileceği dış dünyaya tutunacaktır. Freud bireyin kişisel özelliklerine, arzusuna bağlı kalmakla birlikte dürtüsünü süblimleştirirken tüm sermayesini bir yere bağlanmaktan kaçınmasını ve tüm tatmini tek bir çabadan beklememeyi salık veren yaşam bilgeliğini elde etmeyi önerecektir. Freud'un önerdiği terapötik yol, dışsal dünya ile kendi ruhsal-zihinsel durumumuzun harmonisine bağlı olmakla birlikte birçok etken bir araya gelse bile başarının hiçbir zaman kesin olmayacağını bilmekten geçmektedir.

Lacan ise etiği terapötik alana alma konusunda temkinlidir ve ilk planda bu terapötik yönü etikten dışlar: “Psikanaliz basitçe bir tedavi yolu, bir ilaç, bir yakı, bir karıkoca ilacı, tüm bu iyileştiren şeyler midir? İlk bakışta neden olmasın? Yalnız, psikanaliz kesinlikle bu değildir.”⁶⁴ Lacan, analiz edilenin iyileşmesini analizin ikincil bir etkisi, ekstradan ortaya çıkan bir yarar ve analistin hedefinden bağımsız olarak vuku bulan bir gölge olay olarak karşılar. Burada analistin iyileşmeyi anlama ve bekleme tarzlarındaki farklılıklar, analizin terapötik yönünün farklı yorumlarının nedeni olabilir. Çalışma boyunca değerlendirdiğimiz üzere Lacan'ın İyi algısı, geleneksel iyi algısından oldukça farklı olduğu için, normal standartlara çekilme anlamında bir iyileşmeyi beklenti olarak gözetmeyeceği de açıktır. İyileştirme arzusunun -her ne kadar psikanalizin doğasında böyle bir talep zorunlu olsa da- iktidar arzusundan, analistin büyük öğretmen/yol gösterici otoritesine sahip olma arzusundan sıyrılması oldukça zordur. Lacan, kendi zamanındaki ana akım psikanalizi, hastanın süperegosunu analistin modeline göre yeniden şekillendirmeye veya bir ego özdeşleşmesini yani analistin onayladığı sosyal açıdan arzu edilen tutum ve davranışları kutsamaya/teşvik etmeye çalışmakla eleştirmiştir. Psikanaliz etiği bir tür kılavuz olarak değerlendirilecekse, sunduğu tedavide hastanın yaşamındaki kökenleri anlama, gerekirse bunları değiştirme, daha esnek ve gerçekçi bir özeleştirme failliğini içselleştirme ve bu gerçekliklere uygun seçimler yapabilmesine yardımcı olması beklenebilir. Ancak buradaki kritik nokta, analistin hastaya kendinin ve toplumun İyi'sini dayatma riskidir. Heidegger'in de etikten sakınlı durmasında, iyi ya da kötünün belirlenmesinde herkes alanının bir sınır çizgisi olarak belirlenmesini bir risk olarak değerlendirmesi yatmaktaydı. Aynı riski göz önünde bulunduran Lacan, psikanalisti “kendi inançlarının, değerlerinin, ihtiyaçlarının ve sınırlarının farkında olmaya ve bu kişisel çıkarların çalışmalarını nasıl etkilediğini dikkatle izlemeye” çağırmakta ve bu kaçınılmaz gibi görünen riski elemine etmeye çalışmaktadır.⁶⁵ İyileştirme tutkusu, genellikle analizanın (analiz edilen kişi) iyileşmemesiyle sonuçlanacak bir yolu açacaktır çünkü bu bir analistin “düzeltme” tutkusuna, yani hastayı kendi iyi ve doğrusuna, kendi normaline çekme tutkusuna işaret eder. Nasio, bu nedenle psikanalizde öznenin temel bir kayıp duygusunu hatırlamasını, sürgün adını verdiği bir kayıp yaratmaya yöneltmesi gerektiğini öne sürer. Lacancı psikanaliz, analizanda değişim ve iyileştirme yaratmayı amaçlayan tekniklerden çok, öznenin kendine dışardan bakmasını sağlayabilecek ve ancak yabancı mesafesinde durduğunda varlığının en içsel yönüyle karşılaşabileceği şartlar yaratmayı amaçlar. Bu ilksel kaybın yansımalarını başkalarında görmemiz çok daha mümkünken kendimizde olanı yadsımayla karşılamaya

⁶³ Freud, *Uygarlığın Huzursuzluğu*, 25.

⁶⁴ Lacan, *Benim Öğrettiklerim*, 27.

⁶⁵ Kirshner, “Toward An Ethics Of Psychoanalysis: A Critical Reading Of Lacan's Ethics,” 1225-1226.

eğilimliyizdir. Ancak kendi içimizdeki yabancıyla karşılaşma, çok daha bütüncül bir ilişki sağlayacaktır. Nasio, analizin terapötik yönü konusunda kendinden sürgün olmanın iyileşmenin güçlü bir biçimini oluşturduğu, içebakışla değil sanrılı bir algı pahasına kendimde kendimden başkasıyla karşılaşma cesaretinin sağaltıcı bir etkiye sahip olduğunu savunur.⁶⁶

Lacan'ın terapötik etiğin bakış açısına dönüşü, bütüncül bir hakikatin dikte ettiği İyi değil, *Das Ding* adını verdiği mitsel nesnenin eksikliğiyle teması sağlamaktı. Lacancı psikanaliz, imgelele takılmış öznenin simgeleştirme gücünü yeniden kazandığı ve analizin başlangıçtaki acz halini (kendi arzudan koştum; varoluşun katılığına, cansızlığına saplanıp kaldım söylevleri) dönüştürmeyi hedefler.⁶⁷ Bu bağlamda, Lacan'ın özne kuramı bizim zevkimiz, mutluluğumuz ve iyi bir yaşam için gerekli olanların dökümünü çıkardığımız bir dünyayla, ne kadar rasyonel bir ilişki kurarsak kuralım tatmin olamayacağımız gerçeğiyle cesaretle yüzleşmeye dayanır ve "Bilinçdışının yapısı etikdir." belirlenimi tam da bu noktayla izaha kavuşur. Arzumuz için formüle ettiğimiz ilkeler boşa çıkacak, o hiçbir zaman düzenleyemediğimiz bir yolla tatmin aramaya devam edecektir. Bu noktada nesnel ve rasyonel olarak arzu edilen hiçbir durum ya da sosyal düzenleme var olamaz. Lacan'a göre, varoluşçuluk da aslında bir sonuç olan öznel çıkmazların birer neden olarak yargılanmasından yola çıkar:

"Aslında hapisane hücrelerine dönüşmüş olan bir yaşamı sürdürürken, aynı anda özgür hissetme yanılıgısı yaratan davranışlara kapılma, hiçbir sorunu aşabilme yetisi olmayan bilincin yetersizliğini ifade eden bir bağlanma zorunluluğu, cinsellikte sadistik bir röntgencilik yüceltmesi, kendini intihar dışında gerçekleştiremeyen bir kişilik yapısı, Hegelci bir ölüm dışında kendini doyuramayan bir öteki bilinci."⁶⁸

Bunlar ve türevleri hepsi özsel kayıp duygumuzun dışı vurumlarıdır. Kişinin öznel koşullarını sahip lenmesi, ilksel kaybın yarattığı boşluğu hakikat üst başlığı altında sanal ve kurgusal dolgu malzemeleriyle kapatmaması, arzusuna sahip çıkması ancak yine de tamamlanmışlığın olamayacağını bilmesi bu kayıpla ilişkimizin otantik yollarından olabilir.

Sonuç

Arzu etiği, İyi'nin anlaşılabilir, ulaşılabilir ve nesnel bir biçimde kavramlara dökülebilir olduğunu savunan etik söylemlerin sorgulanmasından yola çıkar. İyi'yi evrensel olarak kavramsallaştırabilen etik söylemler, onu adaletin temeli olarak ve hakikat sıfatıyla yerleşik kılar. Yani yasa ve hakikat metafizik düşünce açısından uyum içindedir. Ancak varoluşçu felsefeyle birlikte, bu birlik ve uyum anlayışı çözümlenerek dünyanın tutarlılığı olarak adalet ile dünyanın ve söylemin dışında kalan hakikatin birbiriyle çeliştiği görüşü hâkim olmaya başlamıştır. Psikanalizle birlikte etik de -özellikle Heidegger felsefesi olmak üzere- varoluşçu felsefelerin özünü yeniden keşfetmiştir. Arzu etiğinde de bunun bir yansıması olarak bütüncül ve aşkın hakikatler yerine, bilgi vasıtasıyla temas edilemeyen bilinçdışı arzunun hakikatiyle öznenin yüzleşmesi ve suçluluk, kaygı, korku, utanç gibi duygu durumlarının ontolojik birer moduslar olarak değerlendirilmesi mümkün olmuştur. Buna göre bu duygular, aklın karşıtı ve temizlenmesi/uzaklaşılması gereken şeyler değil dünyaya bağlanma stratejilerimizi belirleyen kopmaz içselliklerimizdir. Sahih bir etik, erdem, mutluluk, ödev, toplumsal fayda gibi

⁶⁶ J. D. Nasio, *Jacques Lacan'ın Kuramı Üzerine Beş Ders*, çev. Özge Erşen ve Murat Erşen. (Ankara: İmge Yayınları, 2007), 111.

⁶⁷ Alain Badiou ve Elisabeth Roudinesco, *Dün Bugün Jacques Lacan Bir Konuşma*, çev. Akın Terzi. (İstanbul: Metis Yayınları, 2016), 27.

⁶⁸ Lacan, *Psikanalizin Temel İlkeleri*, 85.

nedenler adına bizim temel varlık minvalimizi oluşturan bu modusları yadsıyarak değil, onları ontolojik hallerimiz olarak tanıyarak etik eylemlerin ölçütüne bir kriter olarak dahil etmelidir.

Çalışmada Lacan'ın hesaplaşması olarak değerlendirdiğimiz etik sistemler mutlak bir erdemin, mutlak bir mutluluğun ve İyi'nin ulaşılabilir olduğu ve etik ilkelerin de buna kılavuzluk edeceği bir kavrayış ortaya koyarlar. Bu bir tür iyi yaşam etiğidir; insanın dünyadaki işlevini idrak edip bunu idrak edemeyenlere aktarma gibi bir yaşam tarzı düzenleme misyonu da bulunmaktadır. Lacan ise faydayı, erdemi, mutluluğu ya da ödevi temel alan etik teorilerinin “iyi” kavramsallaştırmalarının egemen sosyal sınıfın statükocu çıkarlarını cisimleştirdiğini savunmuş, normatif bir sosyal hiyerarşi uygulayan klinik uygulamalarının, geleneksel yaşam rollerinin ve statükoya boyun eğmenin tedavi olarak sunulduğu ego psikolojisindeki uyum vurgusunun güçlü bir eleştirmeni rolünü de üstlenmiştir. Psikanaliz etiği açısından sembolik kastrasyonun ortaya çıkardığı boşluk asla dolmayacağı, eksiklik tamamlanamayacağı için Mutlak İyi'yi elde etmek için konulan her ahlaki girişim başarısızlığa mahkumdur. Yaşam bilgeliği olmayan psikanaliz etiği bilinçdışıyla temasta bir yetkinliği hedefler; kişinin sosyal hayattaki rolüne değil içsel hayattaki, içsel sahnedeki rolüne odaklanır. Geleneksel etik kavrayışlarımıza ve bizim için neyin iyi olduğunu belirlemeye veya uymamız gereken ahlaki kuralları rasyonelleştirmeye çalışan tüm sistemlere arzu sorusunu yönelterek ihmal edilmiş yeni bir görevi devreye sokar. Bu bağlamda çalışmada özellikle altını çizdiğimiz hususlardan biri, arzu etiğinin “Arzuna sahip çık!” mottosunun salt içgüdülerine dönmek olarak yorumlanamayacağı, bu uyarının ancak arzunun varlık sorusuyla ilişkisi kurulabildiğinde otantik bir etik tasavvur oluşturabileceği olmuştur.

Arzu, bilinçdışı bir temayı destekleyen, bizi köklendiren varoluşsal bir bağıdır. Lacancı arzu sorunu, özellikle varoluşçuluğun temel tezleriyle birlikte okunduğunda, öznenin kendiyile, ötekilerle ve dünyayla karşılaşmasında sahte bağlanmalar yerine sahil bağlar kurabilme yolunu açabilir. Kişinin arzusunu sahiplenmesi -Lacan'ın da kahramanca gördüğü- bir mücadeledir; kişinin kendi arzusuna ihanet etmeden bir imagoda kalması ve ötekiyle ilişkisini düzenlemesi imkanını aramasıyla sürdürülen bir mücadeledir. Lacancı arzu etiğinin hakiki dünyayı bilme, hakiki erdemlere ulaşma gibi bütüncül bir amaca binaen oluşturulan etik sistemlerden farklı bir odak noktasına sahip olduğu çalışma boyunca vurgulanmıştı. Burada şu noktayı göz ardı edemeyiz; Lacan'ın etik kavrayışında kişinin arzusunun ve sonuçlarının doğru ya da yanlış olup olmaması kritik bir öneme sahip değildir. Antigone'nin arzusunun sonuçları, aslında rasyonel davranılsaydı önlenbilir olan anlamsız bir yıkım getirmiş de olabilir. Kritik nokta “daha iyi” ve “daha kötü”nün geleneksel etik hesaplamalarından başka bir ölçütle, bireylerin kendi varlık minvalleriyle bağlantısıyla değerlendirilmesidir. Lacan'ın etik kavrayışı özneyi gerçeklikle eşleştirmeye değil, hiçbir zaman ele geçirilemeyecek *Gerçek*'le yüzleşmeye çağırır bir tarzı olurlar; bizi kendimizden, ötekilerden ayıran ve bizi tekil yorumlara açan şeyle yüzleşmeye çağırır. Arzunun doğasındaki kayıp pathosunu tanımak, arzunun tatmin edilemez ve doyurulamaz karakterini bilmek, öznenin gündelik hayattaki tatminsizliklerinin ve bunların yarattığı kaygıların sebebini anlayabilmesine olanak sağlar. Lacan, her bir bireydeki ister cinsellikle ister para ve güçle ilişkili olsun, tikel bir birlik arayışını temele alır. Özne bu arayışın kendisinin doğası gereği tamamlanamaz bir süreç olduğunu kavradığında kendiyile, ötekilerle ve dünyayla otantik bir ilişki geliştirebilir. Bu, Heideggerci anlamda ontik arzu ve özlemlerin yozlaşmasının özneyi farklı bir ontolojik arayışa yönlendirmesi umudundan farklı bir boyutu, yani bilinçdışını da hesaba katan bir ilişki tarzıdır. Lacan, kayıp nesnenin ele geçirilemez doğasını tanımanın öznenin arzularını rasyonelleştireceğini ve ehlileştirileceğini öne sürseydi, hala bilinç düzeyinde işleyen bir etikten bahsediyor olurdu. Ancak Lacan, öznenin arzunun doğasına dair kavrayışının bilinçdışının

arzulamaya devam etmesinin önüne geçemeyeceğini belirtir. Arzuyla savaşmayan, ehlileşirmeye/rasyonel-
leşirmeye çalışmayan bu yaklaşım sonucunda özne, hem kendinin hem de ötekilerin neyi neden yaptığıyla
ilgili daha bütünsel bir kavrayışa sahip olacak; kendini tanıyacak, kendi varlık sorusuyla karşılaşabilecektir.
İnsanın ahlaki bir özne olmak için kendi özlemlerini bastırmasının zorunlu olmadığı ve bu özlemlere sahip
bir yaklaşımla ahlaki bir yeniden değerlendirmenin imkânı arzu ettiğinin “Arzuna sahip çık!” buyruğunun bir
vaadi olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Aristoteles. *Nikomakhos'a Etik*. Çeviren: Saffet Babür, Ankara: Bilgesu Yayınları, 2011.
- Badiou, Alain ve Elisabeth Roudinesco. *Dün Bugün Jacques Lacan Bir Konuşma*. Çeviren: Akın Terzi, İstanbul: Metis Yayınları, 2016.
- Başer, Nami. *Lacan- Psikanalizin Etiği, Transfer, Arzu ve Yorumu, Daha, Semptom*. İstanbul: Say Yayınları, 2022.
- Bowie, Malcolm. *Lacan*. Çeviren: V. Pekel Şener, Ankara: Dost Yayınları, 2007.
- Capobianco, Richard. "Lacan and Heidegger: The Ethics of Desire and the Ethics of Authenticity" in *From Phenomenology to Thought, Errancy, and Desire*, Editör: B. E. Babich. 391-96. Kluwer Academic Publishers, 1995.
- Douzinias, Costas. *Yasanın Arzusu/ Estetik Etik Psikanaliz*. Çeviren: Ezgi Duman ve İbrahim Şahin Ateş, Ankara: Dipnot Yayınları, 2022.
- Freud, Sigmund. *Psikanalize Giriş Hatalı Eylemler*. Çeviren: Can İdemem, İzmir: Cem Yayınları, 2021.
- Freud, Sigmund. *Uygarlığın Huzursuzluğu*. Çeviren: Leyla Uslu, İstanbul: Cem Yayınevi, 2022.
- Homer, Sean. *Jacques Lacan*. Çeviren: Abdurrahman Aydın, Ankara: Phoenix Yayınları, 2022.
- İzmir, Mutluhan. "Giriş" *Psikanalizin Temel İlkeleri* içinde, Editör: Mehmet Can Doğan. 7-73. Ankara: Çolpan Yayınları, 2022.
- Juranville, Alain. "Psikanaliz Üzerinden Etik" *Kayıp Yüzleşme Levinas ve Lacan* içinde, Editör: Sarah Harasym. 192-218. Ankara: Fol Yayınları, 2021.
- Kaçar, Erman. "Lacan ve Topoloji," *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)* sayı: 25 (2018): 535-54.
- Kant, Immanuel. *Pratik Aklın Eleştirisi*. Çeviren: İonna Kuçuradi, Ülker Gökberk ve Füsün Akatlı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1999.
- Kirshner, Lewis A. "Toward An Ethics Of Psychoanalysis: A Critical Reading Of Lacan's Ethics," *Journal of the American Psychoanalytic Association* 60, sayı: 6 (2011): 1223-1242.
- Lacan, Jacques. *Benim Öğrettiklerim*. Çeviren: Murat Erşen, İstanbul: Monokl Yayınları, 2017.
- Lacan, Jacques. *Psikanalizin Dört Temel Kavramı Seminer 11. Kitap*. Çeviren: Nilüfer Erdem, İstanbul: Metis Yayınları, 2013.
- Lacan, Jacques. *Psikanalizin Temel İlkeleri*. Çeviren: Mutluhan İzmir, Ankara: Çolpan Yayınları, 2022.
- Lacan, Jacques. *The Seminar of Jacques Lacan: The Ethics of Psychoanalysis (Vol. Book VII)*. Çeviren: Dennis Porter, New York: Tavistock/Routledge, 1992.
- Lacan, Jacques. *Yine/Hala*. Çeviren: Murat Erşen, İstanbul: Metis Yayınları, 2020.
- Miller, Paul Allen. "Lacan's Antigone: The Sublime Object and the Ethics of Interpretation," *Phoenix* 61, sayı: 61/1 (2007): 1-14.
- Molacı, Melike. "Saf Arzunun Eleştirisi: Lacan'ın Antigone'si," *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar* 12, sayı: 2 (2019): 96-125.
- Nasio, J. D. *Jacques Lacan'ın Kuramı Üzerine Beş Ders*. Çeviren: Özge Erşen ve Murat Erşen, Ankara: İmge Yayınları, 2007.
- Rajchman, Johny. "Lacan and the Ethics of Modernity," *Representations* sayı: 15 (1986): 42-56.
- Rajchman Johny. *Truth And Eros: Foucault, Lacan, And The Question Of Ethics*. New York: Routledge, 2010.
- Richardson, William J. "Ethics and Desire," *The American Journal of Psychoanalysis* 47, sayı: 4 (1987): 296-301.
- Sophokles. *Antigone*. Çeviren: Ari Çokona, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2022.
- Turna, Murat. "Edebiyat ve Psikanaliz Üzerine," *Medeniyet ve Toplum Dergisi* 4, sayı: 1 (2020): 1-17.
- Zimmerman, Michael E. "Ontical Craving Versus Ontological Desire" in *From Phenomenology to Thought, Errancy, and Desire*, Editör: B.E. Babich, 501-23. Kluwer Academic Publishers, 1995.
- Zizek, Slavoj. *Yamuk Bakmak Popüler Kültürden Jacques Lacan'a Giriş*. Çeviren: Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları, 2005.